

הליכות והנהגות

פסקי הלכה הידורים אזהרות והנהגות
ודברים שנשמעו מגאוני וצדיקי הדורות זצ"ל

מתוך משנת רבנו
מרן פוסק הדור הגאון האמיתי
רבי משה שטרנבוך שליט"א

נלקט ונערך בעזה"ת
ע"י
מרדכי יחזקאל גולדיש

ניסן תשפ"א

בכל עניני הקונטרס ניתן לפנות:

משפחת גולדיש

קצנלבוגן 4 י-ם

052 - 7634907

7634907@gmail.com

Rabbi Moshe Sternbuch

Chief Rabbi

of the Orthodox Rabbinical Courts

Rosh HaYeshiva

Jerusalem

משה שטרנבוך

ראב"ד

לכל מקהלות האשכנזים

ראש הישיבה

מח"ס מועדים וזמנים ושו"ת תשובות והנהגות ועוד

עיה"ק ירושלים ת"ז

בעז"ה

לכבוד ידידינו הרב הגאון המופלג רבי מרדכי יחזקאל גולדיש שליט"א,

שמח ליכי ותגל לבבי, בראותי ספרו הנפלא "הליכות והנהגות" מעשה
ידיו להתפאר, ורק מתוך עיון וסייעתא דשמיא זוכה להוציא לאור בושם
כמוהו.

ב"ה זוכה לכוון לאמיתה בכוונת הדברים, ודבריו הם בלשון צח וקל שוה
לכל נפש, ורבים מודים לו ומבקשים שימשיך בעבודת הקודש.

והנני לברך אותו שיזכה מתוך נחת והרחבה, ללמוד וללמד ולזכות
הרבים.

הנני מצפה בכליון לרחמי שמים מרובים,

נר להורינו

מהדורה זו יצאה לאור לזכר ולעילוי נשמת הורינו היקרים

הר"ר **דוד** בן ר' **חיים צבי** ז"ל

נלב"ע כ"ז באייר תשע"ד

מרת **מרגוט** בת ר' **דוב** ע"ה

נלב"ע כ' בכסלו תשע"ח

מרת **פרומא גיטל** בת ר' **משה בער** ע"ה

נלב"ע י' באדר תשפ"א

שזכו לצאצאים בני תורה, עוסקים בתורה ובמצוות

ת. נ. צ. ב. ה.

דברים אחדים

מגישים מגישים אנו בזאת בפני לומדי התורה, ליקוטי הליכות והנהגות דיני ומנהגי ער"פ שחל בשבת, וכן מהדורה חדשה בעניני 'ספירת העומר וחג השבועות', מתוך אוצרו הבלום של רבנו, ספריו 'מועדים וזמנים' 'תשובות והנהגות', הגדות של פסח 'מועדים וזמנים' 'טעם ודעת' ותשובות מכת"י וכתבים אחרים, וכן דברים שהושמעו בע"פ בהזדמנויות שונות, ועוד.

משך עשרות בשנים כותב רבנו חידושים ובאורים, תשובות ופסקי הלכה, הידורים אזהרות והנהגות, בד' חלקי שו"ע, ובעניני המועדים בפרט. אמנם הדברים פזורים בכל כתביו, ובמשך השנים התווספו דברים בנדונים בהם דן רבנו קודם לכן, ופעמים שינה במעט, או אף חזר בו מפסקים שכתב, כדרכה של תורה. השתדלנו לאסוף את הדינים למקום אחד, ולהעלות מסקנות ברורות, להקל על החפצים לדעת את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשו, בשאלות המצויות בעניני המועדים. ובעזה"י יעלו על שלחן מלכים, להוסיף לעיין ולהעמיק בדברים, ויתבדרון שמעתתא בבי מדרשא.

קונטרס דיני ומנהגי ער"פ שחל בשבת הוציא רבנו לפני עשרות שנים, וחזר והודפס במהדורות שונות במשך השנים [מופיע היום בתשובות והנהגות ב, רי"א]. קונטרס זה הוא הבסיס לחיבור זה, בעריכה חדשה בתוספת דינים וחידושים שנוספו עם השנים. כמו"כ צירפנו הערות שנכתבו על הגליון, ממרן בעל הקהלות יעקב, רבי יעקב ישראל קנייבסקי זצלה"ה, (באותיות כתב רש"י). [בשונה מהקונטרסים האחרים, לא הבאנו רק את חידושי הדינים של רבנו, אלא הבאנו את כלל הדינים והמנהגים, כפי שעשה רבנו עצמו].

ונשזור כאן פנינה קטנה מדברי רבנו, בדבר הקשר בין ימי הפסח, ספירת העומר וחג השבועות.

כתב הרמב"ן (ויקרא כג, לו) 'וצוה בחג המצות שבעה ימים בקדושה לפנייהם ולאחריהם כי כולם קדושים ובתוכם ה', ומנה ממנו תשעה וארבעים יום שבעה שבועות כימי עולם. וקדש יום שמיני כשמיני של חג. והימים הספורים בינתיים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג, הוא יום מתן תורה שהראם בו את אשו הגדולה ודבריו שמעו מתוך האש. ולכך יקראו רבותינו ז"ל בכל מקום חג השבועות עצרת, כי הוא כיום שמיני של חג שקראו הכתוב

כן'. ובפשוטו יש לפרש כוונת דברי הרמב"ן, שכל תכלית יציאת מצרים כדי שיקבלו ישראל את התורה (וכמש"כ הרמב"ן בריש שמות עיי"ש). ונמצא שרק בחג השבועות, מסתיים היום והשמחה דחג הפסח. שהרי כל זמן שלא קיבלו ישראל את התורה, לא באו לתכלית השמחה דחג הפסח, שכל עניינו להיות עם ה' ע"י קיום התורה והמצוות.

ויש ללמוד מכאן, שאין מספיק אמונה לבד בלא קיום התורה והמצוות, שהרי חג הפסח נועד להשריש בנו ידיעת ה', כמו שנאמר ביציאת מצרים 'וידעתם כי אני ה'', ואעפ"כ לא נגמר היום טוב דפסח, כל זמן שלא קיבלנו את התורה בחג השבועות. דאמנם תחילה ויסוד הכל, האמונה, ולכן מקדימים פסח לשבועות, וצריכים תחילה להתחזק באמונה שהקב"ה משגיח על עולמו, והוא המנהיג. מאידך, זה לבד לא מספיק, כי צריך קיום המצוות בפועל.

ומזה הטעם מקריבים אנו בפסח קרבן העומר עשירית האיפה קמח שעורים, מפני שהשעורים מאכל בהמה, ולפני קבלת התורה אנחנו עדיין כבהמות שהולכים אחר תאוות ליבם. אבל בשבועות מביאים קרבן הביכורים הבא מחיטים מובחרים, שהם מאכל אדם, שאז קיבלנו את התורה, ונעשינו כבני אדם.

שבועות נקרא 'זמן מתן תורתנו', ותמוה מדוע אינו נקרא 'זמן מתן תורה', ומהו לשון 'תורתנו'. ונראה בזה, דבאמת קבלת התורה אינה קבלה כללית לכל הכלל ישראל, רק התורה ניתנת לכל אחד כפי הכנתו. וכפי מה שמסיר מעליו היצר, ומקבל על עצמו שלא להטריד ליבו ומחשבותיו בדברי הבל, כך הוא זוכה לתורה. וע"כ נקרא 'תורתנו', דאין רק נתינה אחת, רק כל אחד ואחד מקבל תורתו כפי הכנתו.

ונראה דזו גם הכוונה במה שאנו אומרים בפסח 'זמן חירותנו', והלא יש רק חירות אחת. אלא שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה. וע"כ כל אחד זוכה לצאת לחירות בשיעור שהוא משעבד עצמו לתוה"ק, ושפיר שייך לשון 'חירותנו' דלא כל אחד זוכה לאותה החירות.

וכבר תמהו הראשונים על מאמר הכתוב בספירת העומר 'תספרו חמישים יום' (שם, טז), והלא אנו סופרים רק מ"ט יום. ונראה לבאר, דעיקר ענין הספירה אינה רק הספירה בפה, רק עיקר הכוונה להתכוון לקבלת התורה.

וכמבואר בזוהר (אמור צז, א) שימי הספירה דומים לשבעה נקיים של טהרת אשה, שצריכה ליטהר ולבדוק עצמה בכל יום. ונראה דעצם ליל הסדר הוא חלק מההכנה לקבלת התורה, שהרי האמונה היא עיקר ויסוד קבלת התורה, וכפי שרואים אנו בעשרת הדברות, שהדיבור הראשון 'אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים'. הרי שקבלת התורה מתחילה באמונה שהקב"ה הוציא אותנו מעבדות להיות לו לעבדים, כמ"ש 'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים להיות להם לאלוקים'. ואנו מתחזקים באמונה ומתקדשים בליל הסדר באכילת מצה וסיפור יציאת מצרים, ומניחים את היסוד לקבלת התורה. נמצא א"כ, דאף דאין אנו מונין יום זה בפה, מ"מ נכלל הוא בכלל ימי ההכנה לקבלת התורה, ושפיר שייך לשון 'תספרו חמישים יום'.

התודה והברכה לכל העוזרים והמסייעים בהוצאת הקונטרס, יתברכו כולם מפי עליון, וימלא ד' משאלות ליבם לטובה.

ברכה מיוחדת לראש הכולל באכסניא של תורה מקדמא דנא - היכל התלמוד ת"א, הרה"ג רבי דוד ליסיצין שליט"א, שבזכותו זוכים אנו ללמוד וללמד, יזכה הוא וב"ב לאורך ימים ושנים טובות, בבריות גופא ונהורא מעליא.

כאן המקום להודות ולברך, הני גברי רבה החפצים בעילום שמם, המחזיקים בעץ החיים ונושאים בעול החזקת הכולל, יזכו לברכת השי"ת ברוחניות וגשמיות, סייעתא דשמיא והצלחה במעשי ידיהם, ורוב נחת מכל צאצאיהם, וימלא ה' משאלות ליבם לטובה.

וזאת למודעי, שההלכות הנדפסות בקונטרס היו למראה עיניו של רבנו, העיר ותיקן, כדי שיצאו באופן נכון ומדויק. ואם אמנם שגיתי באי-דיוק או בטעות כל שהיא בהנחלת הדברים, אתי תלין משוגתי.

ובצאתי מן הקודש אקוד על אפי בברכת הדיוט למרן שליט"א, 'אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך', ונזכה להתבשם מאור תורתו ויראתו, עד ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן.

מרדכי יחזקאל גולדיש

מהדורה זאת לזכרו ולעילוי נשמתו של ידי"נ

האי גברא רבה

הרה"ג אבנר זומר זצ"ל

שעמל בתורה מתוך הדחק וייסורים, ודקדק בקיום מצותיה.

ירא שמים מרבים, ולא החזיק טיבותא לנפשיה.

השכים לשפוך שיח קמיה בוראו, בכוונה ובמתינות כמונה מעות.

האיר פנים לכל אחד באשר הוא.

שקד וטרח להעמיד דורות ישרים.

ולאחר שנזדכך בייסורים קשים, השיב נשמתו לבורא עולמים

ביום י"ג שבט תשע"ז

ת. נ. צ. ב. ה.

תוכן ענינים

דיני ומנהגי ערב פסח שחל בשבת.....א

ספירת העומר וחג השבועות

פרק ראשון - החייבים במצוה.....נז

אשה • קטן • קטן שהגדיל • אונן

פרק שני - זמן הספירה.....סט

ספירה בתחילת הלילה • ספירה קודם צאה"כ • ספירה בתנאי •
המחמירין בדאורייתא כר"ת

פרק שלישי - נוסח הספירה.....פא

נוסח ה'לשם יחוד' • שבוע בקמ"ץ • מיקום תיבת בעומר • ספירה
בראשי תבות • הזכרת 'ל"ג בעומר' • מנין השבועות בלחוד

פרק רביעי - אופן הספירה.....פז

ספירה בציבור • להקדים הספירה כדי לספור עם הציבור • שומע
כעונה • השומע לתומו • השיב לחבירו מנין הספירה • תיקון בטעות
• אחרים אומרים שטעה בספירה

פרק חמישי - תמימות תהיינה.....צח

ספירה ביום • ספירת הקהל אחר תפילת שחרית • ספירה אחר
השקיעה ובבהשמ"ש • כל יום מצוה בפנ"ע • יודע שיפסיד יום אחד
• החסיר יום אחד • החסיר יום אחד - לברך מדין ערבות

פרק שישי - ימי העומר.....קט

- ל"ג בעומר • חאלקה קודם ג' שנים • סעודת נשואין בליל ל"ד • שמחה בשבע ברכות • שלשלת ימי הגבלה • ערב שבועות

פרק שביעי - חג השבועות.....קיג

- הדלקת נרות ותוספת יו"ט • אכילת בשר בליל החג • אכילת מצה בשבועות • ברכת המזון • עוגת גבינה - ברכתה • המתנה בין חלב לבשר • ברכת התורה באהבת עולם • לימוד אחר עה"ש • יצא ממנו שישן שינת לילה • ביום חוזר ומברך • קריאת התורה • מגילת רות • קריאתה קודם לקרה"ת • חובת ציבור • הברכות • עמידה בברכות • קריאה קודם הנץ • ימים שאחר החג • שהחיינו בימי התשלומין • קבלת פני רבו בימי התשלומין

פתיחת מראי מקומות

מו"ז ב, צ"א = מועדים וזמנים חלק ב סי' צ"א
מו"ז ח"ח ו, פ"ז = מועדים וזמנים חלק ח ליקוטי הערות חלק ו סי' פ"ז
תשובה"נ ה, קמ"א = תשובות והנהגות חלק ה סי' קמ"א
הגמו"ז = הגדה של פסח מועדים וזמנים
פוע ברכות = פשט ועיון על מס' ברכות
פוע פסחים = פשט ועיון על מס' פסחים

דיני ומנהגי ערב פסח שחל בשבת

עם הערות ממרן הגר"י קנייבסקי זצלה"ה

דרשת שבת הגדול

א. נחלקו הפוסקים בזמן דרשת שבת הגדול, והעיקר נראה כהשיטות שצריך לדרוש בשבת שקודם לשבת ערב פסח, כדי שיפרט בדרשה את כל הדינים היאך להתנהג בשבת הבאה, וכמו שיבואר לפנינו בעזה"ש"ת.

תענית בכורות

ב. כשחל ערב פסח בשבת, הבכורות מתענים ביום חמישי. ומי שכל שנה אינו מתענה בערב פסח רק פוטר עצמו בסעודת מצוה כגון בסיום מסכתא, המנהג שמשתתף בסיום רק ביום חמישי ופטור, אבל יש מדקדקין להשתתף גם ביום ששי בסעודת מצוה אם אפשר. ואם יש שנים שסיימו, אחד מסיים ביום חמישי והשני ביום ששי, ועושים בשניהם סעודת מצוה, ובזה יצאו המשתתפים לכל הדעות".

א. איתא בשו"ע (ת"ע סע"ב) אם חל ערב פסח בשבת, יש אומרים שמתענים ביום חמישי ויש אומרים שאינם מתענים כלל. וברמ"א כתב שיש לנהוג כסברא ראשונה ולהתענות ביום חמישי, אבל בברכי יוסף שם (סק"ב) מביא עוד פוסקים דס"ל שמתענה ביום ששי ע"ש.

ואני תמה, התיינח אם מתענה ביום חמישי, שפיר אמרין דאינו מתענה בערב שבת רק ביום חמישי, כיון שנדחה מזמנו בערב פסח. אבל אם פוטר עצמו בסיום הלא מפורש ברמ"א (תרפ"ו סע"ב) שאם חל פורים ביום א' מתענין ביום חמישי, ואם אכל בסעודת מצוה, מתענה ביום ששי. וא"כ הכא נמי אם יש סעודת מצוה ביום חמישי ואכל מסעודת מצוה, מחוייב להתענות למחר בע"ש,

ובמתענה בעד בנו, יש מקילין שלא לצום כלל כשחל ע"פ בשבת, ואין מקום להחמיר כ"כ להשתתף בסעודת מצוה בשני הימים².

וצריך לעשות עוד סיום למחר. וצ"ל מאחר שתענית בכור קיל ובפרט כשחל בשבת שיש אומרים שנדחה התענית לגמרי, נהגו דפטר עצמו בסעודת מצוה ביום ה' לזכר בעלמא, וסגי בזה. מ"מ יש מדקדקין לפטור עצמם גם ביום ששי בסעודת מצוה שאז ודאי פטורים, וכ"ש לשיטת הפוסקים שצריך זמן התענית בששי דוקא. לכן נראה שנאה הדבר לדקדק להשתתף בסעודת סיום בשני הימים אם אפשר ותע"ב. אבל יחידים לבד הם המדקדקין כ"כ לעשות כזה, והצריך שסעודת מצוה בחמישי ודי כמ"ש. [תשובה"נ ב, רי"א (א)]

ב. בכף החיים מביא (שם או' כג) דהמתענה בשביל בנו המיקל לגמרי לא להתענות בע"פ שחל בשבת כסברא אחרונה, לא הפסיד. וכ"ש שאין צורך בזה להחמיר כ"כ לסיים בשני הימים.

[נשאלתי אם הבן הקטן מסיים מסכתא, או משתתף בסיום, אם שוב אין האב חייב לצום עבורו, דבעלמא במקום בנו קאי, וכאן הבן פטור, או דלמא צריך הוא לפטור את עצמו גם בכה"ג. והשואל הביא מהגדת בית בריסק בשם מרן הגאון דבריסק הגריז"ס זצ"ל שבאופן זה האב פטור, כיון שהבן אין עליו חיוב, ואינו תחת ידי כאן לעיין בו.]

ולענ"ד מסתבר דהאב לא נפטר כלל, דבאמת סיום מסכת אינו פוטר מהתענית דנימא דחשוב כמו שהבן התענה, אלא דמי שחייב בתענית בכורים שיסודו מנהג, אזי כשהוא במקום סעודת מצוה מותר לו לאכול, דמעיקרא לא קיבלו עליהו בכה"ג. אכן כ"ז שייך רק באב שחייב בתענית, אבל בבן שפטור מהצום בלאו הכי, שקטן אינו חייב במצוות, ואינו חייב להשלים צומו, בזה מעיקרא קיבלו עליהו דאף שפטור הבן יתענה האב במקומו, נמצא דמעיקרא החיוב הוא על האב, א"כ מה יועיל לן שהבן מסיים מסכת, דהיאך יפטור בזה את חובת האב. ולכן מסתברא שהאב גופא יצטרך להשתתף בסעודת מצוה, אף אם בנו פטור מצד עצמו שסיים המסכתא, וכמ"ש. מיהו דעת מרן זצ"ל י"ל דהמנהג מעיקרא שהאב צם הוא רק כשאין הבן מתענה, אבל כשהבן פטור לא מפני שהוא קטן אלא משום שמשתתף בסעודת מצוה, לא נהגו שהאב מתענה עבורו. ולפי דברי מרן זצ"ל לכאורה יש הידור להביא בן קטן

[ויש להעיר בענין הפטור דהשתתפות בסיום, דאם יש לו האפשרות להשתתף בסעודת ברית מילה, עדיף שיהדר להשתתף בה, ולא יסמוך על השתתפות בסעודת סיום. ולענין סיום מסכתא, אם אפשר בסעודה גמורה עדיף, דרק מפני טירדות היום דערב פסח והקושי לסדר סעודה בער"פ, נהגו להקל גם בהצטרפות בטעימה בעלמא, ואין צריך לשנות ממנהג שנהגו בו בית ישראל. מיהו יש ליזהר לאכול ככותבת או לשתות משקין מלא לוגמיו, שרק באכילה כשיעור זה מבטל התענית^ג].

להשתתף בע"פ בסעודת סיום וישתה עמהם דבאופן זה פטור האב מדינא, והאב אינו צריך לדחוק ההיתר מכח סעודת מצוה אלא בנו פוטר עצמו אף שההיתר בדוחק, וממילא על אביו אין מעיקרא שום חובת צום]. [תשובה"ב, רי"א (א); ג, קי"ד]

ג. נחלקו האחרונים אם אפשר לסמוך על המנהג שמצטרפים בכורים בערב פסח לסעודת סיום שעושים אחרים. שהגאונים הנוב"י (כמובא בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סימן רסו) והחת"ס (כמובא בספר ליקוטי בית אפרים בח"ת בסוף ספרו אות כ"ט) החמירו שלא להקל לאכול בסעודת סיום ליפטר בכך מתענית בכורים, והמג"א (ריש סי'ת"ע) הביא משו"ת מהר"ש הלוי דהקיל שיכול הבכור להשתתף בסעודת מילה ולפטור עצמו עי"ז מהתענית. וכתב ע"ז המג"א ובמדינתנו נהגו להחמיר, ואולם כידוע כיום נהגו להקל כהפוסקים שהקילו בזה, והטעם שנהגו להקל מאד בצום זה, כיון שלא נזכר בש"ס ורמב"ם ועיקרו הוא רק מנהג, דאף שנזכר במסכת סופרים (פכ"א ה"ג) כמובא בטור, מ"מ דנו האחרונים דלא הובא כחיוב אלא כמנהג. (עיין בספר תענית בכורים שליטת דברי האחרונים בזה), ולכן נהגו להקל בסיום מסכתא, אף שההיתר רפיא מאד, וכמ"ש.

וביותר נראה שאפילו אם נימא שמותר לאכול בסיום מסכתא היינו דוקא בסעודה מממש, כיון דשורש הדין דסעודת סיום נחשבת סעודת מצוה הוא ממ"ש בשבת (ק"ט, א) 'אמר אביי תיתי לי דכי חזינן צורבא מרבנן דשלים מסכתי'

מכירת חמץ

ג. הרב מוכר החמץ בבוקר לפני תחילת שעה ששית כבכל

עבידנא יומא טבא לרבנן, וכתב ע"ז היש"ש במס' בבא קמא ונדפס בסו"פ מרובה מכאן נהגו כל ישראל לסיים בשמעתא וליתן שבח והודי' למקום ולפרסם אותה שמחה שזכה לכך שעושין סעודה בשעה שמסיימין, וכן פסק הרמ"א ביו"ד סימן רמ"ו סעיף כ"ו, וא"כ הסעודה חשיבא כסעודת מצוה רק כשנעשית סעודה בקביעות לפרסם ולשבח להשי"ת, ולא בחלוקת מעט מזונות דרך עראי, ולא חשיבא, ותו לא חשיב כסעודת מצוה לפטור בזה חיוב צום בכור.

והיום נהגו להקל מאד, ונהגו להקל לאכול אף שלא שמעו הסיום רק משתתפים באכילה. ושמעתי שהסכים לכך מרן הגר"י קניבסקי זצ"ל. וצ"ע דלכאורה הענין שפטור מתענית הוא רק שמצרף אחרים לסיים המסכתא עמו, ובכה"ג הוא דחל על כולם מצוה לשמוח בהסיום, שאל"כ מה לו ולשמחתם, ועיין ש"ך יו"ד רמ"ו ס"ק כ"ז ובבאר היטב שם, ויש לומר דכשמשלימים עמהם חל עליהם מצוה להשתתף בסעודת מצוה ואין להם לבטלו, אבל להשתתף בסעודה לבד על חשבון הצום, באופן שאין על גופו המצוה, אינו מוכח שדחו הצום בכה"ג, (ומשמעות המ"ב דצריך שישמעו ג"כ הסיום ע"ש).

וליישב דברי רבותינו זצ"ל נראה, שבאמת עיקר חיוב תענית בכורות אינו מבואר בש"ס וברמב"ם ע"כ קיל, ובירושלמי מבואר שרבי לא התענה, ויסודו ממנהג ע"פ מס' סופרים. ואמנם איסור איכא ואין לזלזל בו, מ"מ כשיש טעם קלוש ליפטר שוב לא נקרא מזלזל ותולין בו ליפטר, ומטעם זה היקל מרן הגאון רבי יעקב קניבסקי זצ"ל אפילו כשמשתתפין בסעודת הסיום לבד, כיון שעכ"פ יש בזה קיום מצוה בסעודה שקוראים אחרים להשתתף וכמבואר בש"ך שם, וע"כ יש למיקל בזה על מה לסמוך ולהקל בתענית בכורות. ומאחר ששורש האיסור עיקרו רק מנהג, והיום שהתרופף מצב הבריאות וחולשה ירדה לעולם, נהגו להקל כה"ג, ויש לסמוך על זה ולהקל בחיוב שעיקרו שורשו אינו מדינא.

ונהגתי גם כן שמסיים המסכתא יש לו להציע לכל אחד ואחד מהשומעים לאכול ולשתות מה'סיום', שאז שייך הוא להשמחה שקראו אותו, אבל מי שמעצמו לוקח ואוכל קצת מזונות ושותה יין שרף כשהשני מסיים, יש לומר שאין זה צירוף לסעודה שאינו מקרואיה, ובפרט במעט יין או מזונות לבד לא

שנה, ויש מקילין השנה למכור עד חצות שרק מאז אסור כל שנה מה"ת, וכשיש צורך מוכרין עד השבת¹.

נהגו לכתוב בשטר, שהמכירה תחול כשעה לפני השבת. ונראה שנהגו כן כיון שהיו רגילים להמשיך למכור חמץ

נקרא צירוף, ורק כשהמסיים קורא לו להשתתף בשמחתו ראוי לו להשתתף, ובכה"ג נפטר לצום בתענית בכור בערב פסח דקיל.

אמנם נראה שצריכים לאכול בסעודת הסיום שיעור ככותבת שבזה ביטל העינוי, אבל אם משתתף בפחות עדיין הוא מעונה, ואם ימשיך להתענות עדיין יהי' בכלל מתענה, וממילא חייב להמשיך ולהתענות, דהא כל הטעם דמועיל השתתפות בסעודת מצוה, הוא משום דבעת שמזומן לפניו סעודת מצוה מותר להשתתף בה אף דהוא יושב בתענית, וכיון שע"י אכילתו בהיתר נתבטל כבר תעניתו אף אם מעתה לא יאכל לא יהי' זה בגדר תענית ממילא נפטר מלהמשיך לצום, אבל באופן שאכל פחות מככותבת, עדיין נשאר בחיובו לצום ביום זה. ולכן אני מזהיר לאכול ככותבת או לשתות משקין מלא לוגמיו בסעודה לאחר הסיום בע"פ.

ובאמת עיקר הקולא לשייר סיום מסכתא לע"פ ואחד מסיים ושותים מעט יין עם מזונות ופוטרים עצמם, היא קולא גדולה מאד, וע"כ נלע"ד שראוי גם לפדות את התענית בממון, והיינו לשער ערך האוכל שחסך שלא אכל כל אותו היום ולתת צדקה ולומר 'הרי זה לפדיון צום הבכור של היום' ותיקון גדול הוא מאד, שוב מצאתי ברמ"א בד"מ (ת"ע) בשם הכל בו דיש נוהגין לפדות הבכורות כמו שפדאן השם יתברך במצרים, ונלע"ד באופן שהבאנו יוצא המנהג בשופי, והמרבה לתת הרי זה משובח, וזה יעשה בנוסף לסיום שנהגו בו הבכורות בע"פ. מיהו פשיטא שאם יש סעודת ברית מילה בסביבה עדיף שיהדר להשתתף בה, ולא יסמוך על השתתפות בסעודת סיום, וכן בסיום מסכתא אם אפשר בסעודה גמורה עדיף, רק מפני טירדות היום דערב פסח והקושי לסדר סעודה בע"פ נהגו להקל גם כה"ג, ואין לשנות ממנהג שנהגו בו בית ישראל, ולכן לא מצאתי מקום להורות בזה להחמיר. [תשובה"נ ב, ר"י; ג, קי"ד]

ד. דינים אלו מבוארים בפוסקים סי' תמ"ד, ועיקרן שלא לשנות השנה מכל השנים, כדי דלא ליתני לאיחלופי. [תשובה"נ ב, רי"א (ח)]

בשוק עד קרוב לשבת. ובזמננו שלא נהגו כן, ראוי לכתוב שהמכירה תחול מיד בבוקר בשעת עשיית הקניינים כבכל שנה".

ה. יש לעיין בנוסח שטר זה, שחלות המכירה לא חלה מיד בשעת ההקנאה, אלא לאחר זמן. דאפילו נימא שבישראל חל קנין כסף לאחר זמן, הנה בעכו"ם שקונה מישראל ורוצה לקנות בכסף לאחר זמן יש לספוקי אי מועיל. שורש הדבר, שבכסף אפשר לקנות לאחר זמן וכמבואר בקידושין רפ"ג, שהמעות אינם מלוה או פקדון רק ניתנו לקידושין. אבל בב"ק (ע, ב) מוכח יסוד בקנין כסף שצריך קנין החוזר, והיינו שניתן באופן שאם המכר לא חל, חייבין להחזיר המעות. וכאן בעכו"ם שקונה חמץ, אם לא קנה מיד, אזי אם יחזור בו עד שעת חלות המכירה, ישאר הכסף אצל הישראל במלוה, בעכו"ם לרוב הפוסקים הפקעת הלוואתו מותרת, א"כ הישראל אינו חייב להחזיר לו. ונמצא דחסר בקנין כסף, שהוא יסוד הקנין במכירת חמץ, וצריך לקנות מיד ולא לאחר זמן. ושמעתי שהקשה הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל בהתקדשי לי לאחר שאתגייר, היאך חלין הקידושין למ"ד גזל עכו"ם מותר, הלוא חסר בקנין החוזר, מאחר ואינו חייב להחזירו. ונלע"ד דקידושין שאני, שהכסף הוא רק לשם מעשה קנין ולא לשיווי, וע"כ אפילו אין כאן קנין החוזר מועיל לקידושין, שזה רק חסרון בכסף שיווי ולא במעשה הקנין, וכמו שמבואר בב"ק שם לענין אתנן. לא כן במכר, דהקנין הוא בגדר שיווי והיינו לתמורה, אם יכול לזכות בלי התמורה, חסר בעיקר הקנין, משא"כ בקידושין מועיל בכל גוונא. ולפ"ז כאן בחמץ שעניינו כשיווי לקנין ממון, כשחסר קנין החוזר בטל עיקר הקנין, ולכן מועיל רק מיד, אבל שיחול לאחר זמן ובינתיים תלוי ועומד, יש לצדד אי מהני בעכו"ם.

עוד נראה לספוקי שהרי אחד מהקנינים הוא קנין סודר, ואם החלות לאחר זמן, הנה כשהסודר אינו בעין אצל הקונה, שחזר כבר לבעליו, לא חל הקנין. מיהו לשון שטר המכירה הוא ש'גמר הקנין' הוא לאחר כך, היינו שמתחיל כעת. ודמי לדרכי יוחנן שקידושין דמאה תופסין בה. אך עיין תוס' ר"פ המפקיד ובשו"ע חו"מ סו"ס קצ"ז בקנין שבאגם כה"ג קונה דוקא במשיכה, שראוי שמה לקנין, אבל כאן בסודר כשהדרא לא חל הקנין.

ומטעמים אלו אני מפקפק אם כדאי לכתוב שיחול לאחר זמן במכירת חמץ. ובשד"ח (סימן ט אות ל"ה) פשיטא ליה שיכולים לקנות לאחר זמן, אבל היינו

יש לכתוב בשטר דכל מה שיקחו מהחמץ שנמכר עד זמן האיסור בשבת, כדי לאכול או כדי לזכות בו, הוי על דעת שהלוקחים יקנו החמץ להיות שלהם, וינכו השווי מהתשלומין¹.

בדיקת חמץ

ד. זמן הבדיקה בליל י"ג ומברך 'על ביעור חמץ', ובודק בכל פינה ופינה כמו בכל שנה. וחייב לבדוק כדין אף את החדר או הפינה שיאכל בה אחר כך חמץ בשבת. ויזהר לשמור היטב שלא יתפזר החמץ שמצניע לערב שבת וסעודת שבת,

כשעה או שעתיים לפני שבת, בע"פ שחל בשבת, ודבריו שם אינם מוכרחין למעשה. וע"כ עדיף לכתוב בשטר מכירה בסוף שחל ביום י"ד ניסן בשעה שנמכר מיד עם הקנינים שנעשו (והיינו לפני זמן איסור הנאה דחמץ) ודי בכך.

והנה נהגו לכתוב שהמכירה תחול כשעה לפני השבת, וכנראה נהגו למכור חמץ בע"פ בשוק בערב שבת, והיה נשאר חמץ עד קרוב לשבת, ובזמננו לא נהגו כן וראוי למכור מיד בבוקר כרגיל, מ"מ אולי עדיין אוכלים חמץ בע"ש ולמעט בהערמה עדיף. [תשו"נ ג, קי"ז; ה, ק"ט]

ו. אודות מש"כ בענין שטר מכירת חמץ בע"פ שחל בשבת, שאין צריך לכתוב מפורש שאינו מוכר מה שנצרך לשבת, דאף שמוכר הכל, מ"מ הוי אומדנא דמוכח דמה שאוכל בשבת אינו בכלל המכירה, אני תמה, למה לנו לסמוך על אומדנא, ובשטר מכירה של העדה החרדית מפורש בשטר שיקחו מה שרוצים לאכול בשבת עד זמן האיסור וינכו מהתשלומין. ואני נהגתי ביוהנסבורג שלא לשנות בנוסח שטר המכירה, רק לומר בע"פ לגוי שנאכל עד שעת האיסור, ויכול לנכות כל זה מהתשלומין.

מיהו לדעתי לא די בזה, שבמק"א ביארתי שבע"פ שחל בשבת צריך בשבת לבער חמץ שלו לצאת שי' רש"י דמ"ע דתשביתו הוא בע"פ קודם זמן איסורו, (ויעשה זאת ע"י זריקת כזית אחרון לבית הכיסא), וא"כ צריך לקנות את החמץ שיהיה שלו, ואילו נוסח זה מועיל רק לענין שאין חשש גזל במה שלוקח,

שאם לא כן לא הועילה בדיקתו מאומה, ובמיוחד כשיש תינוקות בביתו יש ליזהר בזה מאוד. ואומר 'כל חמירא' לבטל החמץ שאינו ידוע ושלא מצא בבדיקה, והידוע משייר לאכילה בע"ש ושבת'.

אכילת חמץ

ה. בכל השנים נהגו לאכול חמץ בערב פסח קודם שעת איסורו, להראות חביבות המצוה, שנמנעין מלאכול חמץ רק מפני חג הפסח. משא"כ כשחל ע"פ בשבת, דבלאו הכי אוכלים חמץ לאחר ביעורו, אפי' למחרת בשבת, אין ענין מיוחד לאכול חמץ בערב שבת בבוקר קודם הביעור.

שריפה בערב שבת

ו. הפירורים או כל חמץ שנשאר שאינו עתיד לאוכלו בשבת, צריך לבער באש בערב שבת כבזמן ביעורו כל שנה קודם

שהתיר לו לקחת לאכול בשב"ק כמה שצריך, אבל לא מקנה לו לזכות בחמץ להתחייב בביעור, ולא נתחייב לבערו, ולכן יש לכתוב או לומר דמה שיקחו עד זמן האסור לאכול או לזכות בו הוא שלהם, וינכו מהתשלומין. וא"ש שנמצא שמבערים חמץ שלהם, כיון שמקנה לו מה שרוצה לזכות בו ולא רק לאכול. [תשוה"נ ה, ק"ט]

ז. חיוב הבדיקה כשחל ערב פסח בשבת ע"כ באור לי"ג, שאי אפשר לבדוק לאור הנר בשבת. ואף בחדר שאוכל שם חמץ בלאו הכי בשבת צריך בדיקה, שרק בחדר שמוכר לנכרי נהגו להקל, וכמבואר במ"ב סו"ס תל"ו. אבל כאן ישאר שלו בפסח, ופשיטא שצריך לבדוק לידע אם יש שם גם חמץ שאינו ידוע. ומה שפירשנו להצניע החמץ שצריך לערב שבת ושבת, עיין במג"א וט"ז ר"ס תל"ו. וכאן יזהר מאד ויסגור כל חדר לאחר הבדיקה, או יסגור החדר שבו החמץ, או יצניע היטב ויוציאנו רק כשאוכלים חמץ. וכן גדול עומד ומשמר ובודק כל ילד לפני שיוצא מהחדר, שאין בידיו או בבגדיו שום חמץ. [תשוה"נ ב, רי"א (ב)]

שעה ששית, אף דבלאו הכי אוכל חמץ בשבת. וראוי לבער לכל הפחות כזית כמצוותה".

אינו אומר לאחר השריפה בערב שבת 'כל חמירא', אמנם הנוהג לומר ה'יהי רצון' בכל שנה אחרי ביעור החמץ, אומרה השנה בכוונה בע"ש אחר השריפה, שנזכה לבער היצר הרע מן העולם באש.

ח. מבער בערב שבת החמץ שלא יאכל בשבת לקיים מצות ביעור גם בשנה זו ככל ערב פסח, דלא לית ליה לאיחלופי ולא לקיים המצוה בשאר שנים. ונהגו לדקדק לשרוף באש דוקא רמז ליצר הרע שצריך ביעור מן העולם לגמרי באש, וכן ליבון באש. ושפיר ראוי לשרוף ובשיעור כזית יחד דוקא שרק אז יש מצות ביעור, וכן המנהג.

יש להעיר היאך מקיים מצות תשביתו בע"פ שחל בשבת, דבמה ששורפין ביום ששי ודאי אין מקיימין מצוה, שהמצוה היא ביום י"ד שנא' 'אך ביום הראשון', ועוד דאי"ז כזית אחרון. דהנה יש לחקור לרש"י דמצות תשביתו הוא קודם זמנו, אם מקיים רק בכזית אחרון, או בכל מה שמבער מערב פסח, וד"ז הוא עיקר ויסוד גדול בגדר מצות תשביתו היאך לנהוג בע"פ, ונבאר עיקר הדברים. הנה מסברא נראה דמכיון דיסוד המצוה הוא להשבית החמץ בכדי שלא יהא לו חמץ בפסח ולא יעבור, א"כ אינו מקיים מצוה אלא בכזית אחרון שבזה מבער לגמרי החמץ מרשותו, אבל אם עדיין נשאר אצלו חמץ אינו מקיים בזה כלל מצות תשביתו כיון שלא נתבער החמץ ברשותו לגמרי ויעבור בפסח.

והקשיתי זה מכבר (מובא נמי בהגדה של פסח מועדים וזמנים הל' בדיקת חמץ אות ה) היאך מוקי רש"י (פסחים יב, ב) מחלוקת רבי יהודה ורבנן אי ביעור חמץ דוקא בשריפה, לפני זמן הביעור, וכן פירש להדיא להלן (כו, ב) שמחלוקת רבי יהודה ורבנן מיירי ביוצא לדרך שלשים יום קודם החג, ע"ש, דמסתברא שמצות תשביתו שמקיימין לרש"י לפני הפסח, אין הכוונה שבכל לחם שאוכל או משבית שלשים יום קודם החג מקיים מ"ע, רק נראה דקיום המצוה הוא כשמשבית כזית האחרון, שבזה השבית חמצו ואין לו חמץ ברשותו בפסח. וא"כ היאך מוקים רש"י הפלוגתא ביוצא לדרך שלשים יום קודם החג, והא אין זה כזית אחרון, לפי שאוכל עוד חמץ בדרך, ומה שאוכל הוא ע"כ ברשותו לרוב הפוסקים. ודוחק לאוקמי בגוונא שאינו אוכל עוד חמץ בדרך כלל, וצע"ג.

חמץ בפח האשפה

ז. מצוי היום שגרים יחד כמה שכנים בבית, ופחי האשפה משותפים לכולם, והגויים או החופשיים שאינם נזהרים באיסור חמץ, זורקים שם חמץ לפני זמן האיסור ולא

ובמכתב מהגאון המפורסם רבי יעקב קניבסקי זצ"ל כתב אלי (נדפס במו"ז ח"א א, מ"ו. מכתב ג' - העתק מגליון האגדה (בלא עיון כראוי), ובאגרות ורשימות קה"י ח"ד), "לענ"ד ביום אחרון היינו בע"פ, מקיים מלות השצתה בכל כזית וכזית, וכמלות שריפת נותר והקטרת קדשים דכלל כזית מקיים מ"ע, אבל לפני זמנו לא שייך לומר שצאכילת חמץ יקיים מלות תשציתו מכיון שעדיין לא חל עליו החיוב, לאך ביום הראשון כתיב. אכן אותו חמץ שיש לו ביום שיוצא לדרך דינו כיום י"ד, מדרבנן, כיון שהוא הוא היום האחרון דצדיקה ללורך הפסח, לאס לא עכשיו יהא נשאר גם לפסח".

והשיב לו רבנו שליט"א, כת"ר מחדש שבערב פסח לבד בכל כזית וכזית מקיים בביעור מצוה דדינה כמו תרומה וקדשים, ולפני ערב פסח אם מבער אינו אלא מצוה דרבנן, ע"כ. ולע"ד הדברים תמוהין, שבתרומה וקדשים סיבת החיוב היא החפץ, ובזה שפיר אמרינן שבכל כזית וכזית מקיימין המצוה, אבל בחמץ לפני זמנו שחיובה מדכתיב "אך ביום הראשון תשביתו" נראה שיסוד המצוה אז הוא שלא יהיה לו חמץ בפסח, וע"כ אמינא מסברא דבכזית אחרונה שאין לו בזה עוד חמץ בפסח הוא קיום המצוה, ומה שמוסיף כת"ר דלדעתו לפני שלשים יום כשמבער מפני שיוצא לדרך המצוה רק מדרבנן, אין כן משמעות רש"י בפסחים (כו, ב) דמוקי עיקר פלוגתת רבי יהודה ורבנן בגדר תשביתו מיירי לפני שלשים יום דוקא ע"ש.

וחזר והשיב לו על זה מרן הקה"י זצ"ל (שם מכתב ד' או' א) וז"ל: "דלכך ההערות על ההגדה קשה לי לעיין בענינא דלא עסיקנא ואכתוב מה שלא הבנתי בדברי פא"מ שליט"א לפוס ריהטא.

באות ה' הקשה פא"מ שליט"א לפרש"י ז"ל דיהא יושב ונטל שאמרו חכמים היינו ביוצא לדרך ללכא' לא מקיים מלות תשציתו אלא בכזית האחרון דאטו כל מה שיאכל חמץ בתוך שלשים מקיים מ"ע. וכיון שעדיין יאכל חמץ ליכא בהשצתת מה שצבית קיום מ"ע. והאך כתבתי דביום אחרון אה"נ שמקיים מ"ע בכל כזית וכזית, וביוצא לדרך הוי לגבי חמץ זה כיום אחרון [מאחר שאח"כ לא יוכל לצערו], והיינו דלפ"ז שפיר מקיים בזה המ"ע לתשציתו אע"פ שיאכל עוד חמץ, ועוד לגבי החמץ שיאכל עוד לא הוי עכשיו יום אחרון.

מבערים, או אפילו בזמן האיסור, ונמצא חמץ בפח שהוא שותף בו. יש המקילין דאין חייב לבער, כיון שאין לגזור שמא יבוא לאכול החמץ מפח האשפה, דמאוס. ולדבריהם יכול אפי' בעצמו להשליך חמצו לפח במקום לבערו. ויש מחמירים דלא פלוג, דראוי למאכל בהמה או אפילו לאדם אם אינו יודע שהיה באשפה.

וכתבתי דביום אחרון מקיים מ"ע בכל כזית כביעור נותר וכיו"ב, ואהא כתב פאמעכ"ת, דאינו דומה דהתם הוא דין הביעור מצד החפצא. וידעתי חילוק זה, ומ"מ נלענ"ד בפשוט דמאחר שהתורה ציוותה בפירוש להשבית כל החמץ שיש לו ממילא השבתת כל כזית וכזית הוא קיום מ"ע של תורה, והבוחר יבחר.

ועל מש"כ דלפני זמנו תוך שלשים הוא מדרבנן, כתב פאמכ"ת שליט"א דמדברי רש"י ז"ל משמע שהוא מדאורייתא. קשה לי לעיין בהסוגיא, אבל לפום ריהטא כוונת רש"י ז"ל הוא כשיגיע יום י"ד אז יבטל המ"ע ע"י שנמנע מתחילה לבערו בכל דבר.

וע"ז חזר והשיב לו רבנו שליט"א, כת"ר מחדש דמצות תשביתו מקיימין בכל כזית ששורף ביום אחרון, ואף שנמצא אצלו עוד חמץ ואוכל, מ"מ ביום האחרון או ביום שיוצא לדרך שהוא זמן המצוה מה"ת בכל כזית מקיימין מ"ע. ודבריו הם חידוש גדול, ולדעתי עיקר המצוה מתקיים לפני זמנו במה שאין לו חמץ כמו שנביא להלן בשם הגר"א. (ע"כ חלופת המכתבים בענין זה).

ונראה דיש לתלות דזו מחלוקת המחבר עם האחרונים בסי' תמ"ה. דהמחבר כתב דאם זורקו קודם זמן איסורו לחוץ, ומצא אחר זמן איסורו שלא אכלוהו העורבים, יבערנו. והאחרונים חלקו עליו וס"ל דאם זרקו קודם זמן איסורו לחוץ והפקירו א"צ לבערו. ונראה דהמחבר ס"ל דבע"פ חל מצות תשביתו בכל חמצו לבערו מהעולם, ובמפקיר זורק לרה"ר לא מספיק לקיים בזה המ"ע, וכשהחמץ ברשותו בע"פ חל חיובא על החמץ לבערו מהעולם [ולא פקע חיובו בהוצאתו מרשותו וכמו שהארכנו בתשו"ה ה' קי"ט], ולכך כשלא אכלוהו העורבים חייב לבערו מהעולם. ואף דיכול למכור החמץ או לאכלו או להאכילה לבהמתו ואינו חייב לבערו, וכמפ' מתני' ריש כל שעה, צ"ל דהמצוה הוא דכשרוצה ליפטר מהחמץ ומבער, שיהא הביעור בשריפה לר"י ולרבנן בכל דבר, אבל

ונראה דראוי להחמיר בחמץ שלו לבערו דוקא, ולא להסתפק במה שנמאס בפח האשפה, אבל בחמץ של אחרים אם מיקל כמונח באשפה, יש לו על מה לסמוך, והמחמיר בזה תע"ב.

רשאי ליהנות מהחמץ לאוכלו או למוכרו וא"צ לבערו. ואף דלא קיי"ל כרש"י וכמבואר בהגר"א (סי' תמ"ה ד"ה והמנהג), אבל נהגו להחמיר כרש"י וכמבואר ברמ"א (סי' תמ"ה) ובגר"א שם דנהגו לשרוף קודם זמן איסורו לצאת שי' רש"י, ושפיר החמיר כאן המחבר לצאת שיטת רש"י אם לא אכלוהו העורבים.

והאחרונים ס"ל שחיוב תשביתו הוא רק על כזית אחרון, אבל שאר החמץ יכול להפקירו ולזורקו שאין עובר עליה בפסח ומספיק, אבל כזית אחרון מצוה לכו"ע לשרוף דוקא ולא מועיל אם הפקירו וזרקו לחוץ, [מיהו אינו מוכח, די"ל דהמחבר מיירי בכזית אחרון, דרק על כזית אחרון חל חיובא לבערו, והאחרונים ס"ל דכשהוציאו מרשותו פקע ממנו החיוב לבערו].

ועכשיו נדפס ספר מרבה חיים (מהגרא"ח ברי"ם זצ"ל) ושם (עמ' רל"ג) מביא מחכ"א ששאל למרן הגרי"ז שנזדמן לו שאינו יכול להיות בביתו בשעת שריפת חמץ, ולכן רוצה לשרוף חמץ ביום י"ד השכם בבוקר, אולם מאידך ג"כ רוצה שאחר שריפתו יוכלו בני ביתו להמשיך לאכול חמץ עד זמן האיסור. וענהו מרן הגרי"ז דיכול לשרוף חמץ בבוקר יום י"ד טרם לכתו מביתו אף שעדיין משייר חמץ בבית לאכילת בני ביתו. הרי דס"ל למרן הגרי"ז זצ"ל דמקיימין מצות תשביתו אפי' כשאינו כזית אחרון.

אמנם מה שמביא בספר הנ"ל ראייה לכך מהא דאיתא במתני' (מט, א) ערב פסח שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת, ופירש רש"י שם חוץ מכדי אכילתו לשבת, וכתב בספר הנ"ל דמינה מוכח דמקיימין מצות תשביתו אף שעדיין משייר חמץ לאכילתו. הנה לדידי אין מכך שום ראיה. דודאי הא דאיתא במתני' דבע"פ שחל להיות בשבת מבערין החמץ בע"ש, פשיטא דאין מקיימין בזה מצות תשביתו, שאינו כזית אחרון וג"כ עדיין אינו יום י"ד (וקיום מצות תשביתו בע"פ שחל להיות שבת הוא כשמבער בשבת ע"י השלכה לבית הכסא, עיין בתשוה"נ, קכ"ב שהארכנו בזה), ורק מפני דחיישינן שבשבת לא יוכל לבער כל החמץ, לכן איתא במתני' שיבער כל החמץ בע"ש (אף שאינו מקיים בזה כלל מצות תשביתו), וישייר רק הצריך לאכילתו כדי שלא יכשל בהשהיית חמץ בזמן האיסור. והא דשורפים בע"פ, מפורש בפוסקים דטעמא רק כדי שלא יבוא לטעות בשאר השנים ולא לשרוף. [תשוה"נ ב, רי"א (ד); ה, ק"כ; ו, צ"ח (יא); מו"ז ח"ח א, מ"ו]

והמדקדקין, כשיש חשש שבפח אשפה שהוא שותף בו יניחו חמץ ולא יבערו, קודם זמן איסורו והשנה בע"ש, אומר בפני ג' אנשים [שאינם קרובים] שמפקיר זכויותיו בפח האשפה ובמקומו, ויצא בזה מכל חשש^ט.

ט. בענין חמץ בפח אשפה המכשול מצוי מאוד, ונבאר בקיצור שורש הדברים. מן התורה ביטול או הפקר מספיק דתו אינו עובר בבל יראה, רק מדרבנן לא מועיל. ואפילו יעשה מחיצה סביב החמץ, החמירו דביטול לא מועיל בכל אופן, שמא יבוא לאוכלו או שמא אין הביטול בלב שלם כמבואר בר"ן ריש פסחים. ורק בחמץ דעכו"ם *הקילו שמספיק במחיצה עשרה, ואינו צריך לבער של עכו"ם שאינו שלו ולא באחריותו. וא"כ כאן באשפה, אם החמץ שלו ומונח בפח ברשותו, או הפח גופא שלו ששייך לכל השותפין בחצר, לא מועיל הביטול לבד, וצריך שריפה דוקא, שאסור להשאיר ברשותו חמץ אף שביטלו או דהוי הפקר. *ה"נ דינו כשל נכרי שהרי למחר מוכר הכל לנכרי וכותצין זשט"מ שמוכר כל חמץ שנעולס שיש לו והו"ל חמץ של נכרי ומה שמונח בפח האשפה ה"ז כמחילה לענין חשש אכילה.

אמנם אפילו הוא נזהר לא להשליך חמץ לפח אשפה, כשהפח דשותפין ויש בבית דיירים חפשיים שאינם מבטלין ומשליכים שם, הישראל שנוזהר עלול עוד לעבור איסור תורה דבל יראה ממש ח"ו. שלשיטת רבינו הגר"א זצ"ל מובא במ"ב (תמ"ג סק"ד), אם מונח ברשותו חמץ של ישראל אחר, אף שלא קיבל עלה אחריות עובר באיסור תורה דבל יראה, ורק בשל עכו"ם בלי קבלת אחריות אינו עובר, ע"ש. וכאן נמי מונח בפח שהוא ברשותו או בכלי שהוא שלו בשותפות חמץ של ישראל שלא ביטל. ואין לומר שאפילו לא ביטלו, עצם הדבר שהניח באשפה מוכיח שהפקירו, ולכן לישראל אחר הוה כמונח ברשותו חמץ של הפקר שאינו עובר, דנראה שאין זה ברור ומוכרח תמיד דמצוי נמי שמשליך לאשפה בחצר, וחתול שלו מסתובב שמה ואם יקח משהו כל החמץ לפני שמרוקנים האשפה, יטען ויאמר שהחמץ שלו כל זמן שנמצא ולא הפקר לכל אחד. וא"כ מאחר שנמצא ברשות ישראל חמץ דישראל אחר, אפילו הישראל מבטלו כדין, לא יועיל לחמץ שאינו שלו, וכשמונח ברשותו חמץ דחברו ישראל ולא מבערו כשאפשר לבערו, עובר באיסור תורה, וצ"ע בזה.

אמנם נראה דאף דנימא שהחשש דאינו מפקיר אפילו החמץ באשפה הוא חשש רחוק, מ"מ מדרבנן בלאו הכי אסור. שכל חמץ ברשות ישראל צריך מדבריהם

שיניים תותבות וסתימות

ח. דנו הפוסקים היאך לנהוג בשיניים תותבות, כיון שבלוע בהן חמץ מכל השנה. ובכל השנים נהגו בערב פסח להגעיל שיניים אלו בהגעלה קלה, דהיינו בעירוי מכלי ראשון, והשנה כשחל ע"פ בשבת, הרי ע"כ אוכל בשיניים התותבות סעודות שבת של חמץ, על כן מגעיל את השיניים התותבות בערב שבת לפני חצות כבכל שנה, ומשתמש בהן סעודות שבת, רק יזהר שלא לאכול מאכל חם שיד סולדת בו, שלא יבלע בהן מהפת שאוכל באותה סעודה, וסמוך לזמן האיסור רוחצם היטב שיהיו נקיים מחמץ בעין, ומערה עליהן חמין, שיוכל להשתמש בהן לאחר זמן האיסור.

ביעור, ורק דנכרי סגי במחיצה. וכאן נמי כיון שהחמץ באשפה ברשותו וראוי לאכילה לבהמה או אפילו לאדם כשאינו יודע שמקורו מאשפה, בעל החמץ או בעל הפח אפילו כשותף חייב לבערו מדרבנן, ואם לא ביערו עבר עכ"פ באיסור דרבנן. והמקילין בזה, דעתם שבאשפה עדיף ממחיצה בעלמא. ומאחר דשורש החיוב ביעור שמא יבוא לאוכלו, במונח באשפה אין חשש שיבוא לאכול מהאשפה שהוא מקום סרוח, וע"כ אינו צריך לבערו, ובפרט כשאין החמץ שלו כמ"ש.

הרי נתבאר בדברינו טעם למקילין שלא לשרוף חמץ שמונח שם עם סרחון באשפה אף שאין החמץ גופא סרוח עוד, מ"מ לא יבוא לאוכלו. והחמץ שלו, נראה שצריך לבערו ולא לסמוך שמונח באשפה, וע"כ לא יזרוק שם אם לא ברור שיריקו וינקו הפח לפני זמן האיסור. ושל השכנים, ששורש החיוב ביעור כה"ג קיל, נראה שאין למחות בהמקילין, והמחמיר תע"ב, ובפרט באיסור חמץ שאנו מחמירים בו טובא. ויש עצה *שיפקיר בפני שלשה זכותו בפח אשפה ומקומו, ובזה יוצא מכל חשש ופקפוק, ודו"ק היטב בכ"ז. [תשובה"נ ב, רי"א (יא)]

*ואח"כ יהי' אסור לו להשתמש בפח כלל קטות הסכנים.

י. עיין בשד"ח (מערכת חמץ ומצה סי' ד או' כ"ד) שמביא דעות שונות בשיניים תותבות היאך להתנהג בפסח, והבאנו כאן המנהג בזה, והיאך ראוי להתנהג בשבת שחל בערב פסח, ובארנו הדברים כדי הצורך. [תשובה"נ ב, רי"א (יז)]

בזמננו, שיש כמעט לכל אחד שן זהב או סתימה ממתכת או מחומר אחר, ונבלע בהן חמץ ופולט אחר כך, כדאי שלא יאכל חמץ חם כ"ד שעות לפני חצות ערב פסח, וכן יזהר שלא לאכול בשבת מרק או תבשיל חם כ"כ שהיד סולדת בו, דכשאוכלו עם לחם שנשאר בין השיניים, בולעין השיניים ופולטין אחר כך בפסח [ויש עוד לדון לענין אכילת דברים חריפים בפסח], ועלול ח"ו ליכשל באיסור חמץ בפסח במשהו".

יא. האחרונים דנו בשיניים תותבות איך להכשירם ולהגעילם, אבל באמת ביותר קשה בשיניים של זהב או כסף וכן סתימות מחומר מהנ"ל שנדבקו באופן שאי אפשר להסירן, והם ככלי מתכות דבלעי ופלטי, וא"כ פולט ח"ו חמץ בפסח. ואולי בזמן חז"ל לא נדבקו ואפשר היה להסירן, כן מפורש במשנה פ"ו דשבת שאשה לא תצא בשבת בשן של זהב דלמא שלפא, ומוכח שיכולים להסיר השן. אבל זה זמן רב שמתקנים בקביעות, וכמעט כל בית ישראל בשיניים כאלו, וקשה להבין למה אין עוברין באיסור חמץ בפסח.

ובשלמא לענין בשר בחלב, אפילו אוכל ביום אחד בשר ואח"כ חלב חם, כיון שאינו דרך בישול והוי מכלי שני, אין כאן איסור דאורייתא, ולגבי איסור דרבנן נסמוך שאין בה שיעור חמימות דכריסו נכוית בה. אבל לענין חמץ בפסח דאורייתא, האיך נסמוך באיסור תורה על סברא מפוקפקת ביותר דלרוב הפוסקים תלוי בכריסו של תינוק נכוית בה, ומצוי שאוכלים בחמימות כזו, וכן בדבר גוש להרבה פוסקים אין דין כלי שני, ובכלל לשיטת הגר"א קיימא לן דחמץ איסורא בלע. וע"כ יש מדקדקין שלא לאכול חמץ חם כ"ד שעות לפני הפסח, דאז עכ"פ אין כאן חשש דאורייתא דהוה נותן טעם לפגם. אבל כל זה לא מהני לענין דבר חריף, שבזה אין דין נותן טעם לפגם כמבואר בשו"ע יו"ד (סי' צ"ו) דאגב דוחקא דסכינא דבר חריף בולע ופולט גם בנותן טעם לפגם, והכא איכא נמי דוחקא דשן שחותך. ואין לומר דאזלינן בחמץ בתר רוב תשמישו, דדוקא בנותן טעם לפגם סמכינן על רוב תשמישו לענין הגעלה, אבל לדבר חריף שאין כאן דין נותן טעם לפגם אין לסמוך על סברת רוב תשמישו וז"ב, וצע"ג על מה סומכין להקל. וע"כ יש נמנעין לאכול שום

שיור חמץ

ט. תניא ארבעה עשר שחל להיות בשבת - מבערין את הכל מלפני השבת ומשיירין מזון שתי סעודות, כדי לאכול עד ארבע שעות. יש אומרים שלשון הברייתא בדוקא, וצריך לבער הכל מלפני השבת, ורק מדוחק התירו לשייר לחם לב' סעודות דשבת, אבל לא הותר לשייר לחם לסעודה בצהריים של ע"ש שאחר זמן הביעור. ורוב הפוסקים לא מחלקין בכך, רק הותר לו לשייר חמץ כפי צרכו עד סוף זמן אכילת חמץ בשבת, ואפילו לסעודה בע"ש בצהריים אם רצונו בכך^י.

ושאר דברים חריפים בפסח. ואף שאוכלין בליל פסח תמכא שהיא דבר חריף, אולי לאחר שנמלל כראוי אין כאן דוחקא ושרי, או אין מחמיריו במקום ביטול מצוה, וצ"ע בכ"ז שהאחרונים לא ביארו כל הצורך. [הגמו"ז ביעור חמץ סע"ח; תשוה"נ ה, קכ"ז (י)]

יב. מובא בארחות חיים (תמ"ד, א) שהגאון רבי צבי הירש אורנשטיין זצ"ל שלח להאדמו"ר הק' רבי יהושע רוקח מבעלזא זצ"ל בע"פ שחל בשבת, שיתן להכריז בבתי מדרשות שאסור לאכול סעודת חמץ בערב שבת אחרי הביעור. והשיב, שלעצמו מוכן להחמיר כן, אבל לא הסכים לפרסם כן ברבים. ומביא משו"ת מנחת אלעזר (ח"א, נ"ט) שאין צורך לנהוג בחומרא זו, וע"ש שאינו תחת ידי. ולא מצינו טעם לחומרא זו, רק כנראה שחשש דמה שאמרו שמשיירין מזון ב' סעודות דוקא קאמר, שהכרחי לשבת, ויותר לא התירו. ולכן אין היתר לסעודה בערב שבת שאינו הכרח כ"כ, ולא התירו לשייר עבורו, ולכן רצה להכריז שאין לאכול האי סעודה. ואולי לא התירו לשייר גם לאכילת בהמתו, ותתיישב קושיית הגהות רע"א באו"ח תמ"ד סע"ה על הרמב"ם ע"ש, ואכ"מ. ואנו רק העתקנו חומרא זו והערנו שרוב הפוסקים סתמו שמותר לשייר גם לע"ש ולכל צרכו עד הביעור, וכמבואר בבה"ל שם ד"ה ומשיירין, ע"ש.

[תשוה"נ ב, רי"א (ה)]

והעיקר לצמצם בלחם שקונה לשבת זו. וישער כמה צריך שיהיה לכל אחד לחם לכל סעודה, וכן לילדיו הכמות שבודאי יאכלו, וכן מזון תינוקות שהוא חמץ ממש, ישייר רק כפי צורך מאכלם עד זמן האיסור. ואם יש צורך בכך, יצרף ללחם משנה מצה (שאינה מצות מצוה שרוצה לצאת בה בלילה, שהיא מוקצה), כרוכה במפה שלא תיגע בחמץ, ואינו חושש^י. [ולכתחילה יקח מצה שיש בה שיעור כביצה^י].

יג. כן מבואר באגרות חזו"א זצ"ל ח"א סי' קפ"ח, והוא מוסיף שם על צירוף מצה ללחם משנה. וצ"ל דאף שלכמה ראשונים מצה אסורה אז באכילה, מהני לצירוף ללחם משנה, וא"ש. (עיי' מחצה"ש או"ח שכ"ה סע"ד סק"א המובא בתשוה"נ ב, קע"א). האשכנזים נהגו לברך המוציא על מצה בכל ימות השנה, כיון שנאכל לשובע כלחם, ובספר גן המלך, ובמחזיק ברכה סי' קנ"ח ועוד, מסקי שבכל השנה מברכין מזונות, שאין טעמו כלחם, וזהו מנהג הספרדים, אבל האשכנזים נוהגים כדעת שיירי כנה"ג והבית דוד סי' ע', הובאו במחזיק ברכה שם, שקיים סברתו לברך המוציא, הואיל והרגילות לאוכלו לקביעות, ע"ש. ויש בין האשכנזים מחמירים ואוכלים מצות רק בסעודה, ובפרט שאפילו באוכל מצה כמזונות אם שבע מעוד דברים מברך המוציא. ולדעת אלו המחמירים, לכאורה אין לקחת מצה גם ללחם משנה כיון שעיקרו מזונות ולא דמי למן. מיהו אינו מוכרח, דשמא הואיל ונאכל לשובע אף שטעמו שונה - שפיר דמי, ויש לומר שיוצאין. ועוד שאף פת הבאה בכסנין הוי פת, ואם קבע עליה מברך המוציא, ולעולם ראויה לקבוע עליה. ולדעת המג"א יוצאין בזה סעודת שבת, וגם הגרש"ז זצ"ל בזקנתו החליט שיוצאין יד"ח סעודת שבת במזונות אף שלא שבע וכמבואר בהגה"ה לשו"ע הגרש"ז סי' קפ"ח, אבל לדידן העיקר שנתפשט לאכול המצה כפת, ברכתו כפת וכן המנהג. [תשוה"נ ב, רי"א (ה); ז, כ"ח (ה)]

יד. מדברי הגר"א בביאורו לזוה"ק (ח"ג רמ"ה) ובליקוטים בסוף רעיא מהימנא נראה שצריך לבצוע על חלה כביצה, והיינו שיעור שביעה ולא סגי בכזית בלבד. ומינה הבאנו במק"א לפקפק בלחם משנה על מצות מכוונה כיון שביצה שיעור שני זיתים, ובמצות מכוונה שלנו העיר כבר הגאון רבי יעקב קניבסקי

והחכם עיניו בראשו לקנות מעט, באופן שיאכלו הכל ולא ישאר לבער אלא פירורים, שאם ישארו חתיכות לחם לפעמים קשה לבערם בשבת, ויזהירם בשבת גופא לאכול כל מה שהכין להם.

אכילת מצה כשא"א להישמר מחמץ

י. במוסדות ציבוריים, כגון בתי חולים מושב זקנים או בצבא, אם אי אפשר לסדר שיהודי נאמן ישבות שם בשבת וישגיח, ולדעת הרב אם יאכלו חמץ ע"כ שישאר שם בלא ביעור, או אפילו עלולים הכלים להתערב בכלי פסח ועוד מכשולים, יש שרצו להתיר בשעת הדחק כי האי לסמוך על הפוסקים שאין אסור מדינא לאכול מצות רק מזמן האסור בחמץ, ויאכלו שם מצות כל השבת. אבל נראה שאין לסמוך ע"ז, ובאופן שיש חשש מכשול, יעשו שאלת חכם^{טו}.

זצוק"ל, שבשלשת רבעי מצה שיעור כזית, ואם כן הלוא אין בכל מצה כביצה שצריך ללחם משנה לרבנו הגר"א זצ"ל. ומיהו העיר בעצמו שלרוב פוסקים שיעור כזית תלוי במדה, דהיינו נפח ולא במשקל, ואין לדמות מצה למצה.

והנה הפוסקים לא ביארו שצריך כביצה, וחידוש הוא מרבינו הגר"א זצ"ל, ועיין שדי חמד (כללים מע' הלמ"ד כלל כ"ז) מביא מהגאון חקרי לב ביו"ד (ח"א דף פח, א) שמסתפק שאולי יוצאין בלחם משנה קטן אפילו בשיעור פחות מכזית. ומביא מבית מנוחה שלפי מסקנת הש"ס בברכות (לז, ב) פחות מכזית גם כן נקרא לחם, רק מביא מספר פתח הדביר להחמיר דאף דחשיב לחם לענין המוציא, מ"מ ללחם משנה לא מהני, וכן מסיק להחמיר ע"ש. [תשוה"נ א, רנ"ח; מער"ה (ד)]

טו. בשנת תשי"ג דנו בשאלה זאת גדולי הרבנים, ובירחון הפרדס היו"ל באמריקא מביא האוסרין ומתירין, ודברי הגאון רבי משה רוזין זצ"ל שצווח על המתירין לאכול מצה בשבת שעוקרים מנהג ישראל. ושורש הדברים שדעת הרא"ש רז"ה ריטב"א נמוקי יוסף רבינו ירוחם והראב"ד בשם הרי"ף גיאת, שמותר לאכול מצה עד שעת האיסור דחמץ. משא"כ הרמב"ן במלחמות ספ"ג

אכילת מצה עשירה ומבושלת

יא. מצה שנילושה במי פירות בלא מים כלל, מותר לאכלה עד שעה עשירית^{טז}, והגר"א מצדד כדעת הרמב"ם דאסורה מדינא, וה"ה במצה מבושלת". מ"מ נראה דמתיר לאכול

ובמ"מ בשם הרמב"ם המאירי בפ"ק וברשב"ץ בשם הרי"ף אוסרים כל היום, וכן פוסק הרמ"א, וכן המנהג בישראל מדורי דורות. ולכן אף שהמתירין טוענים שבשעת הדחק לא קבלנו לאסור ויש לסמוך על המתירין, רוב הפוסקים הסכימו שלא להתיר גם כה"ג.

טז. אם לש המצה במי פירות שאין יוצאין בה לערב, מותר לאכלה עד שעה עשירית וכמבואר בשו"ע תפ"א סעיף ב' ובמ"ב שם ס"ק י' ע"ש. ואף שאנו נוהגין לא ללוש במי פירות לפסח וכמבואר ברמ"א תס"ב סעיף ד', לערב פסח מותר, ולפסח גופא נמי מתירין בשעת הדחק לרמ"א שם. והיינו דוקא בלי מים, אבל עם מים אף שמשומר ופסול לערב, כיון שמתחמץ מהר יותר מלש במים גרידא, אין להתיר שעלולים ליכשל לאוכלו בפסח. אבל אם לשין בהשגחה בשימור במי פירות כמו יין בלבד בלי מים, אין לחוש כלל, *וראוי לאכול מציות כאלו בהשגחה ורשום על העטיפה שנעשית כהנ"ל, וא"ש. ולענין ברכה אם המוציא או בורא מיני מזונות אכמ"ל. [תשוה"נ ב, רי"א (כג)]

*צספרי על זרכות הארכתי לזכר אי יולאין צמיני מזונות מלות סעודת שבת, ונראה לאיכא פלוגתא בזה.

יז. הנה איתא במתני' פסחים (צט, ב) ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. ותמהו בתוס' היאך מיירי, אי במצה, הלוא קודם נמי אסור, כדאמרינן בירושלמי כל האוכל מצה בערב פסח כאלו בועל ארוסתו בבית חמיו, ואי במיני תרגימא, הא אמרינן בגמרא דמטבל הוא במיני תרגימא. ותייצו דאיירי במצה עשירה, דלא אסר בירושלמי אלא מצה הראויה לצאת בה ידי חובתה ואוכלה קודם זמנה, אבל במצה עשירה שרי, וכן היה נוהג רבינו תם, ע"ש. אמנם רבינו הגר"א זצ"ל בביאורו (סימן תע"א) מיישב קושיית התוס' ע"פ מה שמבואר בשו"ע וכן ברמב"ם 'אבל אוכל מעט פירות או ירקות אבל לא ימלא כריסו מהם', וא"ש המשנה דאין צריך לאוקמי במצה עשירה כדברי התוס', רק המשנה מיירי בירקות הרבה, וכד"ג כל היום שרי אבל סמוך למנחה אסור, וא"ש. וכיון שאין הכרח מהמשנה להתיר מצה עשירה כיון דאפשר לפרש בהרבה ירקות כמ"ש, נראה דמצה עשירה אסורה בערב פסח, וכן פירש

הגר"א בביאורו לעיל (סי' תמ"ד) דמאחר דמפרשינן המשנה בהרבה ירקות, אסרינן בערב פסח מצה עשירה כשאר מצה.

והנה מצוה לאכול מצה בלילה ראשונה, שנאמר (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות, וכל שבעה האכילה היא רשות, כמבואר במכילתא שם והובא ברש"י (שם ט"ו), ומסביר הגר"א זצ"ל (מובא במעשה רב, והעתיקו המ"ב סי' תע"ה סקמ"ה) שרשות היינו שאין זה חובה, אבל מקיימין מצוה בכל פעם כשאוכל מצה כל שבעה. ובי' במק"א (עיי' מו"ז ג, רס"ז) שזה גם דעת הרבה מהקדמונים, עיין שם ואכמ"ל.

ולכאורה קיום המצוה כל שבעה היא דוקא בלחם עוני ולא במצה עשירה, שמקרא מלא הוא בפרשת ראה (טז, ג) שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. הרי מפורש בקרא שהמצוה היא בלחם עוני כל שבעה. וכן מצאתי בנמוק"י שנדפס מחדש עמ"ס פסחים (לו, א) שמצותה כל שבעה בלחם עוני דוקא. [וכן הראוני שכ"כ בחידו' חתם סופר (שנדפס מחדש) פסחים לו, א]. ותמוה א"כ, למה להגר"א אסור לאכול מצה עשירה, והלוא אין מקיימין בזה המצוה בלילה ראשונה ולא כל שבעה.

ונראה ליישב עפ"י חידוש נפלא שחי' המהר"ל מפראג (בספרו גבורות ה' סי' מ"ט), דגוף מ"ע דמצה מקיימין גם במצה עשירה, אלא דיש מצוה מיוחדת לאכול מצה לחם עוני, ומי שלא אכל לחם עוני ביטל מצוה זו, אבל גוף המ"ע דמצה קיים [ולדבריו מי שאין לו לחם עוני יאכל מצה עשירה כדי לקיים המ"ע]. ואף דהפוסקים סתמו דלא כדבריו, אלא דאין מקיימין מצות מצה כלל אלא בלחם עוני, אבל לענין מצות מצה כל שבעה, דנאמר בזה תרי קראי, חד בפר' ראה שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, ושם הוזכר 'לחם עוני', וחד בעיקר המצוה בפר' בא נא' שבעת ימים מצות תאכלו, ובו לא נאמר לחם עוני, שם יש לפרש כדברי המהר"ל דעיקר המצוה מקיימין גם במצה עשירה, רק יש עוד מצוה קיומית מיוחדת, לאכול מצה לחם עוני, ומי שלא אכל לחם עוני לא קיים מצוה קיומית זו, אבל עיקר המצוה קיומית דמצה קיים.

ומעתה יש ליישב דעת הגר"א זצ"ל, דבליל פסח כשאוכלים מצה הלוא מקיימים תרי מצוות, ראשית אכילת מצה בליל ט"ו מ"ע, ועוד מקיימין המ"ע קיומית של אכילת שבעה. ויש לומר דעיקר המצוה דכל שבעה מקיים גם במצה עשירה וכמו שהבאנו לעיל, וכיון דכשאוכל בליל פסח מצה עשירה מקיים המצוה קיומית דכל שבעה, דלילה ראשונה לא גרע מכל שבעה, שפיר סובר הגר"א

קניידלא"ך קודם שעה עשירית". [קניידלא"ך שהוכנו קודם חצות דע"פ, אין בהם חשש חמץ גם למי שאינו אוכל שרויה, ובמיוחד אם נתבשלו בחליטה ט].

דאין לאכול מצה עשירה בע"פ שמקיים בה בלילה המצוה דכל שבעה, וא"ש. וסברת הראשונים דשרי לאכול מצה עשירה כל היום, דאין מצוה כלל במצה עשירה, גם מצות אכילה כל שבעה, וע"כ שרי בערב פסח.

עו"ל דהנה כתב הרמב"ם (חו"מ פ"ו, ה"ב) אסרו חכמים לאכול מצה בערב הפסח כדי שיהיה הכר לאכילתה בערב, והיינו שיהא ניכר שאוכל מצה למצוה דוקא. ומסברא אמינא, שלטעמא דאיסור אכילת מצה בערב פסח כדי שיהא היכר, יש איסור לאכול גם מצה עשירה, ודלא כשיטת התוס' שמתירין לאכול מצה עשירה, וטעמם שלמצה עשירה טעם אחר, דלטעם הרמב"ם שיהא היכר, אסרו כל מצה אף בטעם אחר, כיון שאין היכר בגוף המצה ושמה ותוארה הוא מצה. [תשוה"נ ה, קל"ב; מו"ז ג, אמ"א; ח"ח ג, רמ"א]

יח. והנה האחרונים הק' לשי' הגר"א דאסור לאכול מצה עשירה ומבושלת בע"פ, היאך דנה הגמ' (פסחים ק, א) בהתחילו לאכול סעודה קודם שעה עשירית אם מפסיקין בביהש"מ א לאו, והיאך שייך להתחיל לאכול סעודה קודם שעה עשירית, והרי אסור לאכול מצה עשירה או מבושלת בע"פ. ויש לתרץ דאיירי שהתחילו לאכול מה' מיני דגן שמבושל במי פירות (קניידלאך) שמותר לאכול קודם שעה עשירית (שגם כשהתחיל לאכול מה' מיני דגן הוי כהתחיל בסעודה, וכמו לדעת שאר הפוסקים אם התחיל במצה עשירה שזהו פה"ב שברכתו מזונות הוי כהתחיל בסעודה), שגם לדעת הגר"א שאסור, היינו רק לאכול מצה עשירה או מבושלת שיש לה צורת מצה, אבל קניידלאך שאין צורתה עלה, מודה שמותר לאכול בע"פ, וכדאי' בסי' תס"א במ"ב סק"א ובסי' תע"א במ"ב סק"כ. [תשוה"נ ה, קל"ב]

יט. הרבה אנשי מעשה נהגו שלא לאכול שרויה בפסח, ועיקר הטעם מבואר במחה"ש (תנ"ח סק"א) שמא נשאר במצה קמח שלא נאפה כראוי, ועכשיו כשמתערב במים מתחמץ. ועיין בשע"ת סי' ת"ס בשם החכ"צ, דתמה על חומרא זו שיש בה מניעת שמחת יום טוב, וע"ש בכל דבריו. ובשו"ת הגאון בעל התניא זצ"ל מקיים המנהג ליזהר בכך, כיון שבעשיית המצות שלנו ממהרים בלישתם ומצוי קמח שלא נאפה ומתחמץ במים ע"ש. ונלע"ד שאם עשו לפני פסח קניידלאך בתוך מרק, אם ישנם פירורים שלא נאפה טוב ומתחמץ הנה

כבר נתחמץ לפני הפסח ובטל, ושוב מדינא אין מקום כלל להחמיר. ואף שחסידיים ואנשי מעשה המחמירים נהגו להחמיר בכל צורת 'גיבראקס' וגם באופן זה ולא חילקו, היינו משום דלא לייתי לאחלופי, אבל מעיקר הדין אם כבר נעשה מע"פ ובפרט קודם חצות יכול לאכול בפסח ואין חשש כלל, ובפרט במצות שלנו שדקות (שהחשש הוא שנקלט בתוכו קמח שלא שלטה בו האור כלל ומתחמץ במים, ובדקות הוא רחוק). ונ"מ שנשאלתי על בעל שאשתו רוצה להיות בבית אביה שאוכלים שם קניידלאך בפסח, והשינויים עלול לקעקע שלום בית, ויעצתי לו להתיר נדרו ולסדר שיבשלו הקניידלאך לפני פסח, שאז אין חשש מדינא כלל וכמ"ש, ויוסיף לזהר בזה אבל בלי נדר. וליתר שאת יניח הקניידלאך בפנים רק לאחר שהרוטב רותח, ובכח"ג הוי חליטה ואינו מחמיץ. וכן מצאתי בדינים והנהגות החזו"א זצ"ל (מהרב מאיר גריינימן שליט"א) שהיה אוכל קניידלאך בפסח, רק היה מקפיד להכניס אותם כאשר הרוטב היה רותח, דהוי חליטה ולא בא לידי חימוץ, והיינו שנעשו הקניידלאך במי ביצים או שמן דהוי מי פירות שאינן מחמיצין ולא במים, וכמ"ש בשע"ת שם.

וידוע לנו שהגר"א זצ"ל אכל קניידלאך בפסח, ולא נתברר לי אם הקיל בכל אופן ולא חששו או רק באופן שהניחן ברותחין שאינו מחמיץ, ושמעתי מזקני זצ"ל (או מאחיו הג' רבי אברהם זצ"ל) שאחד מב"ב של הגר"א סידר עם הרבנית שאצלו לא יניחו קניידלאך ברוטב, והגר"א זצ"ל הרגיש בדבר בסעודת ליל הסדר, ואמר לו תוכל לאכול דקליות אינו מחמיץ, ובספר מנחת יהודה מביא שהגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל נסע במיוחד בחוה"מ פסח לרבו הגר"א לראות אם אוכל קניידלאך, ואמר שאין לחשוש (ובפרט לנוהגין לעשותן בשומן אווז בלי מים וחולטין ברותחין. וכנראה סבר דמדינא אין לחשוש כלל), אבל מה שהתיר אפילו לעצמו ולא חש אפילו לחומרא, זהו כשמניח הקניידלאך ברוטב רותח דוקא, וגם כמובן מדובר במצות שהיו אצל הגר"א זצ"ל שהקפיד עליהם מאד שייאפו לגמרי, ובמצות דקות כאלו אין לחשוש על מעט קמח שלא שלטה בו האור, משא"כ במצות רגילות יש לחשוש שלא נקלט הכל באור וישאר מעט קמח שיחמיץ ברוטב. ועיין מחצית השקל (תנ"ח) בשם הע"ש שתמה על שנוהרין לא לאפות בפסח מחשש משהו, ולא נוהרין שלא לבשל מצה אפויה ע"ש באורך בכ"ז. ומרן הגריז"ס זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) נהג לא לאכול קניידלאך, אבל לא החמיר בכל מיני חומרות שנהגו אצל חסידיים ואנשי מעשה, כגון שמכסין את המצות בשעת הסעודה, ובודקין כוסות אם יש בו פירור מצה וכו', רק דקדק לא לאכול שרויה ולא לפרר ברוטב או מים, וכן נהוג אצלנו בבית בס"ד. [תשוה"נ ג, קמ"ד]

אכילת מצה שאינה שמורה

יב. אין להתיר לאכול מצה שלא נאפתה לשמה².

הגעלת כלים ואיסור מלאכה

יג. בהגעלת כלים ראוי שלא לשנות מכל שנה ולהגעיל רק עד שעה חמישית, אבל כששכח, מגעיל עד השבת. אין איסור מלאכה בערב שבת זו, שאינו זמן הקרבת קרבן פסח^{כא}.

כ. התוס' פסחים (צט, ב) מביאים בשם רבינו תם דמצה עשירה שרי בערב פסח, ומשמע דמצה שאינה משומרת מודו דאיסור, וכן הביאו הראשונים שם. וע"ש במהרש"א שחילק דבמצה עשירה שאני שאינה טעם מצה, משא"כ במצה שלא נאפית לשמה יש טעם מצה. ולא הבנתי, דבשלמא מסמוך למנחה ולמעלה דשורש האיסור שיאכל מצה בערב לתיאבון, ניתן לחלק דמצה עשירה שרי, שאין בזה הטעם דמצה וע"כ יאכל המצה לתיאבון, אבל האיסור כל היום בערב פסח הוא דומיא דכלה בלי ברכה שצריכים ברכה דוקא לפני קיום המצוה ואין לאכול סמוך לזמן בלי שבע ברכות דליל פסח (שעד אכילת מצה מברכין בליל פסח שבע ברכות וכמבואר בראשונים), וא"כ מצה שלא נאפית לשמה שאינה ראויה למצוה וברכה כלל, לא דמי לכלה בלא ברכה והוה לן להתיר כל היום. וצ"ל דאינה משומרת לשמה אסור דאתי למיטעי בין מצה למצה דתרווייהו אותו דבר משא"כ במצה עשירה וא"ש.

והמאירי כאן סובר שאפילו מצה שלא נאפית לשמה שרי לאכול בערב פסח, ואולי ס"ל דמצה שלא נאפית לשמה אין מקיימין בה המצוה דכל שבעה (עיי' לעיל הע' יז), דרשות חשיבא מצוה רק דומיא דחובה שנאפית לשמה דוקא, או נימא שאין איסור בערב פסח אלא כשראוי למצות הלילה, ולא במקום שאינה ראויה אלא למצוה קיומית דכל שבעה כה"ג לא אסרו וא"ש. [מו"ז ג, רמ"א]

כא. דינים אלו מבואר בפוסקים תמ"ד ועיקרן שאין לשנות השנה כדי דלא ליחי לאיחלופי. ובברכי יוסף כתב (תס"ח סק"א) שאין איסור מלאכה בערב שבת זו, ועיין שע"ת (תמ"ד סק"ב) בשם כנה"ג שלא ראה נזהרים בזה אפי' דרך חומרא. [תשובה"נ ב, רי"א (ח)]

סדר הבישול לשבת

יד. נוהגים לבשל לשבת זו בשתי דרכים:

המדקדקין נוהגין לבשל לשבת וליו"ט בכלים של פסח, מחשש שיתערבו בטעות התבשילין של פסח ושל חמץ, ומכין במקום מוצנע כמה קערות כוסות וסכו"ם של חמץ שיאכל בהם בשבת, ומקפיד שלא להריק תיכף לקערה של חמץ במצקת מקדירה שבישל בה, אף אם היא נקיה. רק מערה מהקדירה של פסח לקערה של פסח, דאז הוא כלי שני, ואח"כ מערה במצקת של פסח לקערה של חמץ, ואוכל ואינו חושש. [ואם מדקדק שהקערה של חמץ שאוכל ממנה חמין בשבת, לא השתמשו בה בחמץ חם כ"ד שעות, תע"ב]. וכן בדגים ובשר שמונחין בקערה של פסח, מעביר בזהירות בכלי של פסח לקערה של חמץ בלא שיגע הכלי בקערה, ואינו חושש כלל^כ. [יש הנוהגין שלא להשתמש בפסח במצקת שעירה ממנה לקערה של חמץ, ואין להזניח המנהג אף דאין לו שורש מדינא כלל^כ].

כב. מש"כ שלא לערות בכף מכלי ראשון חם לכלי חמץ, שהכף שנכנס לכלי ראשון חם ולהרבה פוסקים דינו ג"כ ככלי ראשון, ואם מערה ממנו לכלי חמץ - ניצוק אוסר, וככל האיסורים דקפדינן לכתחילה לאסור ניצוק כמבואר ברמ"א יו"ד ק"ה סעיף ג', וכ"ש בחמץ שאוסר במשהו. אמנם עיין בא"ר (תנ"א סק"מ) דלא חיישינן בניצוק לאסור בבלוע בכלי, ובפרט קודם הזמן, ע"ש. ואף שבח"י נראה לחוש לכתחילה, ברור דהיינו תוך כ"ד שעות ששייך בליעה, אבל אם לא השתמשו בקערה דחמץ כ"ד שעות דנותן טעם לפגם, כיון דאין כאן בעין רק בלוע בכלי וכן בזמן ההיתר, אין בזה שום חשש גם לכתחילה, ושפיר מערה בשבת מכלי שני לקערה דחמץ, ואינו חושש כלל. [תשו"נ ב, רי"א (ו)]

כג. עיין בט"ז סו"ס תנ"ב שמנהג נשים לא להשתמש בקדירה ששופכין ממנה רותחין על האבן שמכשירים בו כלים, מפני שנכנס בו ריח חמץ. ובט"ז דחה

ויש הנוהגין לבשל לשבת בכלים של חמץ, ומצניעים אותם במקום מיוחד, ורק אחר כך מכשירים הכיריים והמטבח, ומבשלים לשבת אחר חצות וליו"ט בכלים של פסח. הנוהגין כן אין להם חמין בשבת בבוקר, רק בצהריים בכלים של פסח, אלא א"כ יש להם אפשרות להטמנת החמין לשבת בכירה נפרדת וכדו'.

וכל אחד כמנהגו נוהג. והיום שמצויים כלים חד פעמיים, נוהגים רבים כדרך המדקדקין ומבשלים בכלים של פסח, ומערה מתוכם לכלים חד פעמיים, ואחר כך זורקים אותם לאשפה, ויוצאים בזה מכל חשש.

ויש ליזהר מאוד ולהזהיר לבני ביתו כשנכנסים למטבח של פסח ליקח לצורך סעודת חמץ, ובפרט באופן הראשון, יבדקו היטב שהם ובגדיהם נקיים מכל חמץ.

מיחם

טו. מחממין מים חמין לשתייה בכלי של פסח, ויוכל להשתמש בו כל השבת גם לאחר פינוי כל החמץ. ואם רוצה לשתות מהמים החמים בכוס של חמץ, יערה לכלי שני של פסח דוקא, או אפילו שלישי, ומשם לכוס החמץ שאינו אלא מכלי שני ויותר, ואז אין בזה חשש כלל.

שאין לזה שום טעם, אבל נראה שאין להזניח שום מנהג או חומרא בפסח אף שאין בזה טעם או סברא, שמועיל עכ"פ להרחקה וסייג. וגם כאן שמעתי מחמירים שלא להשתמש בכף שהשתמשו בו להריק חמין מקדירה לקערה דחמץ אף שאינו אלא כלי שני ולאחר כ"ד שעות, ומשתמשים בפסח בכף אחר. ואין להזניח שום מנהג וחומרא בחמץ בפסח כמ"ש, אף שאין לזה שורש כלל מדינא. [תשוה"נ ב, רי"א (ו)]

אפיית מצות בע"ש

טז. נהגו לאפות מצות בערב שבת אחרי חצות כמו בכל ערב פסח, אף שאינו זמן הקרבת קרבן פסח. וכמה מגדולי ישראל רבי נתן אדלר זצ"ל בעל ההפלאה זצ"ל והחת"ס זצ"ל נהגו לאפות המצות במוצש"ק קודם לעריכת הסדר^כ.

כד. בטור סי' תנ"ח הביא שני טעמים לאפות כל שנה מצות בערב פסח אחרי חצות, ועיקר הטעם דחיישינן להפוסקים דילפינן משחיטת פסח שזמנה אחרי חצות, ויש אומרים הטעם כיון שאז אין חמץ מצוי אצלו וע"כ נזהר טפי מאסור משהו. ובערב פסח שחל בשבת להטעם דבעינן דומיא דשחיטת פסח צריך לאפות במוצאי שבת, דהיינו ביום טוב של פסח שהגיע כבר זמן השחיטה, וכן נהגו באמת כמה גאוני ישראל. וזהו מנהג הגה"ק רבי נתן אדלר זצ"ל בעל הפלאה זצ"ל ובעל חתם סופר זצ"ל, שאפו במוצש"ק לפני הסדר, ויוצא בזה שיטת המחמירים לאפות סמוך לפסח בזמן השחיטה. ויש לתמוה על מנהג זה, והלא לכאורה מוצאי שבת אינו זמן השחיטה דבעינן י"ד בין הערביים, וא"כ מה הועילו במה שאפו במוצש"ק, והלא גם אז אינו בזמן השחיטה, וצע"ג.

אבל חידוש נפלא מצינו ברש"י רפ"ו דפסחים, דנותן טעם למה פסולה השחיטה במוצאי שבת מפני שלילה אינו זמן שחיטה, דבעינן ביום דוקא ע"ש, ולא פירש בפשיטות שבלילה אינה זמן המצוה עוד, שכבר ט"ו וחיובה ב"ד. ומשמע שבקדשים הלילה הולך אחר היום, *ובעצם הלילה נמי זמן הפסח ודינו כבין הערביים, רק פסול מדין לילה בעלמא, שפסול בשחיטת קדשים. [עו"ל באופן אחר. דס"ד דעיקר זמן שחיטה סמוך לאכילה, והו"א דאם שחט בלילה ש"ד, דבין הערבים הוא חידוש להקל שהוא קודם זמן אכילה, קמ"ל דלא, דנתמעט לילה מדין עבודה בקדשים]. וא"ש שבמצה מקשינן לעיקר הזמן, ולא שתהא עלה דין עבודה בקדשים שצריך יום דוקא, ושפיר אפו במוצאי שבת ויוצאין.

*זה תימא גדולה הלל התורה אמרה ושחטו אותו בין הערבים, והאידך יהא הו"א להכשיר כלילה. אבל לענ"ד פשוט שדברי רש"י ז"ל סובצין הולכים על הזריקה דתנן נמי שדוחה את השבת, ועל הזריקה לא כתוב כלל בין הערבים, ולכן פירש"י ז"ל דמ"מ מוכרח להיות בשבת משום זיוס אותו, וז"ל לענ"ד. ורש"י ז"ל התחיל לשון המשנה 'שחיטתו זריקת' ומפרש טעם דזריקתו [דשחיטתו פשוט יותר כיון דכתיב בזהדיא בין הערבים] א"נ נקט טעם דשוא לתרווייהו, אבל פשיטא שגם מטעם דכתיב בין הערבים א"א לשחוט כלילה.

וידרשו מהעוסקים באפיה זהירות בשמירה מחמץ ושיאמרו 'לשם מצת מצוה', אך אין צורך לבטל לפני האפיה את הפירורים כמו בכל ערב פסח, כיון שאינו זמן האיסור, וכן אין אומרים הלל אף להנוהגין כן בכל ערב פסח. ומכיון שלאפיה השנה בע"ש אין שורש כ"כ, אין צורך לחזור אחריה כשאינו מצוי בנקל, או שהמצות מאפיה זו נמכרים במחיר מופרז, אבל בלאו הכי אין לשנות המנהג.

הפרשת חלה

יז. בארץ ישראל יזהר מאד בערב שבת להפריש חלה מהמצות, שאם ישכח יש בזה איסור טבל, ואין יוצאין במצה של טבל, ומצוי שנכשלין בזה. וכן בחוץ לארץ שכל השנה אוכל ואחר כך מפריש, יזהר בשבת זו בלחם שאוכל להפריש

ונדחה בזה דעת הסוברים שאם ע"פ חל בשבת כיון שאי אפשר בשבת, עיקר הזמן בע"ש לאחרי חצות, וכמבואר כעין זה בתוס' מנחות (נא, א ד"ה אפי') ע"ש, שכאן אפשר במוצאי שבת, וזה עיקר הזמן להפוסקים שצריך לאפות אחר חצות דוקא וכמ"ש. ועיין במהרי"ל (סוסי" כ"ו) דאופין בליל הסדר הואיל ונפיק מפומיה דרש"י דלא נפיקנא במצה הנאפית קודם איסור חמץ, דאיתקש לפסח. הרי דס"ל הטעם משום דבעי אפיה בזמן איסור החמץ, ולמ"ש יתכן דהוא אף משום זמן קרבן פסח, אלא דמשום לילה, א"א להקריב בו וכתבאר.

אמנם יש סוברים שטעם האפיה שאז אין חמץ מצוי ועדיף, וזה שייך גם בערב שבת שמבער כל החמץ לפני חצות, ומשייר בצינעא מזון רק לשבת. ועדיף לאפות בערב שבת אחרי חצות דוקא, וכן דלא ליתי לאיחלופי בכל השנים. ומיהו אין החיוב חויר כ"כ כמו בכל ערב פסח שהוא בזמן השחיטה, וע"כ העיקר לדרוש זהירות באפיית המצות בשמירה מחמץ וכן שיאמרו לשם מצת מצוה. ואם יש לו מצות כאלו, כיון שאין שורש החיוב שנה זו כ"כ חמור כמ"ש, אינו חייב לחזור אחרי מצות ערב פסח כבכל השנים, ובפרט כשדורשים עבורן

מחירים מופרזים ודו"ק היטב בכ"ז. [תשובה"נ ב, רי"א (ט)]

חלה מע"ש, שאינו יכול להפריש אחר השבת, שהרי מבער כל החמץ בשעת הביעור, ואם לא מפריש מערב שבת ע"כ יכשל באיסור טבליה.

כה. הזהירות מאיסור טבל לחלה בארץ ישראל הוא גם בכל השנים, שאי אפשר להפריש אחר האכילה, ואם אינו מדקדק להפריש לפני פסח, נכשל במצה של טבל וגם אינו יוצא מצות מצה, מלבד איסור טבל גופא. ובחוק לארץ יזהר מאוד בזה. דמצוי שנכשלין וקונין מצות שנצטרפו בסל לשיעור שחייב, והסוחר אינו מפריש, וכשאינן הקונה מפריש ביטל חובת חלה ועבר באיסור טבל.

ואביא כאן ממעשה שקרה אצלי בשנה זו, שאחרי הסדר בליל פסח בשעה מאוחרת נשאלתי מבן תורה אחד מה לעשות. שהעת מאוחר מאוד לאחר חצות, ומזמן גמרו אצלו הסדר עם קרובים ואורחים חשובים מכל העיר, וזה עכשיו נתברר לו שבטעות לא הפרישו חלה מהמצות שלו, ולא יצאו מצות מצה כלל, דהוי מצה של טבל, והוי מצוה הבאה בעבירה. ואין בידו לכתת רגליו לכל העיר לעוררם לקיים המצוה ולהעירם לקום משנתם לקיים מצות עשה במצות שאפשר להשיג מאחרים, כדי שיזכו לקיים המ"ע, ונפשו עגומה מאד מה עליו לעשות בזה. ועיינתי אז בשו"ע ולתמהוני לא מצאתי דין מצה של טבל כלל שם, ונבון הייתי מה לומר לו לעשות בזה.

ומעיקרא חשבתי, מאחר שבזמן הזה חלה דרבנן ומיירי בשוגג ששכח, אין זה אכילת איסור, דאיסור דרבנן בשוגג לא נקרא איסור כלל, וכמבואר בשו"ע חו"מ (סי' רל"ד) שאם אכל בשוגג איסור דרבנן כיון שנהנה משלם, ע"ש בנתה"מ שמפרש שם כמ"ש, שהטעם דאיסור דרבנן בשוגג אינו אסור כלל. וא"כ באיסור דרבנן בשוגג כמו בנידון דידן, לא נקרא מצוה הבאה בעבירה. אבל עיינתי ברמב"ם בדין מצה של טבל, ומוכח שם דלא כדברינו. אלא שגם באיסור דרבנן בשוגג הוי מצוה הבאה בעבירה, ולא יצא. שפוסק בפ"ו ה"ז דבאכילת איסור כזו שאין מברכין אחריה ברכת המזון אין יוצאין בה מצות מצה. ובספ"א דברכות פירש להדיא שאם אכל בשוגג איסור דרבנן אין מברכין ברכת המזון, וא"כ אין יוצאין גם באיסור דרבנן בשוגג מצות מצה *ודלא כדברינו, וכן פשטות המשנה שאין יוצאין בטבל ומוקמינן בדרבנן, וסתמא מיירי גם בשוגג.

*אפי' אי נימא דגם כשוגג הוי מלהכ"ע, י"ל דזהו דוקא אם נודע לו אח"כ דאז הוי עזירה למפרע, אבל כשלא נודע לו העזירה כלל אינו נקרא עון, שכן"כ התוס' קדושין דמ"ז ע"ב ד"ה ונקא ע"פ.

הפרשת חלה עבור אנשי העיר

יח. עצה נפלאה שלא יכשלו באיסור טבל אם שוכחים להפריש חלה מהמצות, סמוך לחג בשעה שהרב מפריש חלה על מצות שלו יכוון להתיר גם את כל המצות בעיר שלא הופרשו מהם חלה, דמהני הפרשה משלו על של חברו מדין זכייה, ואין לך זכייה גדולה מזו להציל אנשי העיר מאיסור טבל ולזכותם שיוכלו לצאת יד"ח מצות מצוה, שהרי ביום טוב לא יוכלו להפריש, ושמעתי מגאוני עיה"ק שהסכימו להאי עצה, ועשו כן^י.

ולמעשה היתה השעה מאוחרת שאי אפשר לשלוח השאלה לאחר, אמרתי לו שהוא עם ב"ב יטלו ידיים עוד פעם שבדידהו, אין זה שוגג גמור אלא קרוב למזיד, דהוה להו לברר אם הופרש חלה. ואף אם האיש טוען שסמך על אשתו, והיא טוענת שסמכה עליו, אין זה מספיק להוי שוגג, אבל באחרים בשעת הדחק נראה לסמוך על הסברא שהבאנו דרבנן בשוגג שאני. ומצאתי בשדה חמד (מערכת המ"מ כלל ע"ז ס"ק נ"ח) שנגע בסברא זו עיי"ש. וכ"ש כאן הם אנוסים ממש, ויש לומר שאין זה עבירה ויצאו [ומיהו עיין בראב"ד פ"ז דמעילה ה"ב דאף בכאנוסים דמו, באכילה חייב שהוא נהנה ע"ש] ולא יצערם אחר כך כגון למחר להודיעם, שהרי אז לא יוכלו כבר לתקן ונסמוך בחשש דרבנן שיצאו. וכסניף נוסף, עפ"י מדידות שנסיתי פעם בשיעור חלה, יצא אצלי שהקמח היום השתנה, וצריך יותר מכפול לשיעור חלה בזה"ז, ולא מספיק לברך על הפרשה בשנים וחצי קילו אלא קצת יותר, ומ"מ כך יצא אצלי (ואולי תלוי בסוג הקמח), והוספתי זה כסניף נוסף. ולאחר זמן שאלתי כמה ת"ח מה דעתם בזה, זה אומר ככה וזה אומר ככה, ולא שמעתי הכרעה ברורה, והנלע"ד בזה ביארתי בעזהשי"ת, והבחר יבחר. [תשוה"נ ב, רי"א (י)]

כו. במק"א הבאתי עצה נפלאה להציל אנשים שלא יכשלו באיסור טבל כאשר שוכחין להפריש חלה מהמצות, שהרב ידאג בשעה שמפריש חלה כמה ימים קודם פסח להשאיר מצה אחת משלו כדי להפריש ממנה חלה על שלו ועל של כל העיר, דמהני הפרשה משלו על של חבירו מדין זכייה, ואין לך זכייה גדולה מזו להציל אנשים מאיסור טבל ולזכותם שיוכלו לצאת יד"ח מצות מצוה, שהרי

הפרשת חלה בשבת במופלא סמוך לאיש

יט. בשנת תרמ"ג בערב פסח שחל בשבת לא הפרישו חלה מהמצות כדין, ואי אפשר היה להפריש בשבת ויום טוב, והורה רבינו הגאון הקדוש רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל

ביום טוב לא יוכלו להפריש, וע"כ סמוך לחג יפריש על שלו ויכוין להתיר גם כל המצות בעיר שלא הופרשו מהם חלה, ומציל בכך את כל אנשי העיר מאיסור טבל, ושמעתי מגאוני עיה"ק שהסכימו להאי עצה ועשו כן. [ועיין במנח"י ח"ד סימן נ"ט שהביא מספר כרם צבי שמיקירי ירושלים כשהיו מפרישין חלה היו אומרים שיחול על כל העיסות הטבולות בארץ וע"ש במה שדן בזה].

ובהיותי כאן ביהנסבורג שיירתי מצה לע"פ סמוך למנחה, ואז הפרשתי ממנו מצה עבורי ועבור כל העיר למי שלא הפריש חלה, וסמכתי שבחור"ל ודאי מועיל, שבארץ ישראל הלוא אסור לתרום שלא מן המוקף ועובר איסור קל כדי להציל רבים ממכשול, אבל כאן דמועיל שלא מן המוקף ודאי מועיל עצה זו, כיון שבחור"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש, ואין לחשוש שמא מישוהו בעיר לא ידע ויפריש בחוה"מ עם ברכה אף שכבר הפרישו עבורו ונמצא ברכתו לבטלה, די"ל דעיקר התקנה למי שלא הפריש אבל לזה שיפריש אח"כ נתברר שאינה זכיה לו כיון שעתיד להפריש וכגר קטן במחאה, דאיגלאי מלתא למפרע דלדידיה לאו זכות היא דסוף סוף הפריש, ע"כ לא חלה ההפרשה על מצה שלו ושפיר מפריש בברכה.

אחר כך פקפקתי, לפי מה שצדד במקו"ח הלכות פסח (תנ"ז ס"ק ב') שהפרשת חלה אינו תלוי במחשבתו, וכשמפריש חלה על מקצת העיסה נפטרת ממילא כל העיסה ואפילו מכוין בפירוש שלא לפטור השאר, וע"כ המצה ששיירתי להפריש בע"פ לכל העיר לא מועיל שכבר נפטרה בהפרשת חלה הראשונה כמה ימים קודם פסח, וכמו שנבאר.

הנה בספר ציץ הקודש (מהגר"מ שפירא זצ"ל) מביא קושיא נפלאה על המקו"ח ממשנה בחלה (פ"ב מ"ו) שנוטל כדי חלה מעיסה שלא הורמה חלתה לעשותה בטוהרה להיות מפריש עליו והולך חלת דמאי, וברמב"ם ספ"ז דבכורים מוכח דהיינו בהפרשת חלה, ולמקו"ח היאך מועיל הלוא אפילו מכוין שלא לפטור נפטר. אמנם לע"ד דברי המקו"ח א"ש בחלה בחו"ל שאוכל והולך ואחר כך מפריש,

ליתן אחד מהמצות לקטן מופלא הסמוך לאיש, והוא יפריש מהמצה שלו לפטור את כל המצות. ואף דבכך ספינן לקטן

שיכול גם לקיים ההפרשה אחר אכילה, ומה שמשייר לבסוף וקורא לה שם מועיל, וא"כ י"ל דאין החלה באה לתקן העיסה דמעולם לא נקרא 'טבל', והוא רק דין בחלה בחו"ל שצריך לקיים נתינת חלה, וכיון שאין צריך ההפרשה לתקן העיסה, ע"כ שלא צריך כוונה לתקן העיסה, שמעיקרא כן תקנתם שיהא מקצת מהעיסה חלה, ולכן מועיל אפילו מכיון לפטור כל העיסה, ולפי זה דוקא בחלת חו"ל מה שמשייר לא יועיל שכבר נפטר בע"כ קודם, והיינו אף שכיוון להדיא לא לפטור המצה, שמשייר להפריש ממנו על הנשאר לעצמו ולכל העיר, משא"כ בא"י שהעיסה טבל עד שיפריש חלה, והחלה בא לתקן העיסה אם מכיון שלא יפטור כל העיסה אינו פוטר, ובזה יועיל בעת ההפרשה לכיון לשייר מהעיסה שלא יפטור בהפרשה וישאר טבל ומינה יפריש אח"כ לפטור כפי כוונתו. (ודקדקתי לכתחילה להפריש כזית דוקא ולשייר כזית שיהא שירייה דהחולין ניכרים להועיל החלה בו גופא).

מיהו עיקר דברי המקו"ח אינם מוסכמים, ולדעתי תלוי הדבר במחלוקת הראשונים בחלת חו"ל אם יש איסור טבל או רק חובת נתינה, עיין היטב בראשונים בביצה (ח, א) בסוגיא דחלת חו"ל, וכבר הבאתי שגם בארץ ישראל נוהגין כתיקון הנ"ל, וכיון שאין בחו"ל חשש שישכח להפריש שגם אם שכח יכול לאכול ביום טוב ואח"כ להפריש, עדיף לשייר ההפרשה על כל מצות שלו ושיהיו עכ"פ כולם מעיסה אחת שלא הופרש ממנה חלה לע"פ, שאין חשש אף לדעת המקו"ח כהנ"ל.

מיהו רב העיר חייב לדאוג לכל העיר כמו שדואג בעירוב תבשילין לערב למי ששכח ומציל רבים מעוון. ואף שאפשר שלא מועיל התיקון לכל העיר, ראוי לדאוג כיון שיש היתר בהפרשת חלה, ואף שיש חוששין שצריך לסיים שאר המקומות, ולא חל התיקון כשאינו מסוים, כבר הסכימו גדולי הוראה שנכון לעשות כה"ג, ונאה לעשות כן בכל עיר ועיר בישראל, והדבר תיקון גדול שנוכחתי שהרבה שוכחים ונכשלין באיסור טבל ואין יוצאין יד"ח מצה, ובעובדא דא"י ששכח ולא הפריש מערב יום טוב, יוכל לסמוך שמעיקר הדין יצא בהפרשת חלה של הרב שהפריש על כל בני העיר [באם יודע שהרב עשה כן] ויחזור ויפריש בלי ברכה כדי לצאת מכל חשש שכה"ג דהוא רק לחומרא ומותר גם ביום טוב. וע"ע בדברינו בתשוה"נ א, תרע"ג. [תשוה"נ ב, תקנ"ג]

איסור בידיים להפריש בשבת, במקום חינוך מצוה לא קפדינן. ויש לעיין בדברי קדשו מכמה צדדים, ואין ללמוד ממצעה זה לשאר מקומות^{יז}.

כו. דבר חדש הורה רבינו הגאון הקדוש רבי יהושע ליב דסקין זצ"ל (בשנת תרמ"ג) בערב פסח שחל בשבת ולא הפרישו חלה כדין ואי אפשר היה להפריש בשבת ויום טוב, והורה ליתן אחד מהמצות לקטן מופלא הסמוך לאיש והוא יפריש מהמצות שלו לפטור כל המצות. ואף שעובר להפריש בשבת וספינן לקטן איסור בידיים, במקום חינוך מצוה לא קפדינן וכמבואר בתוס' פסחים (פח, א ד"ה שה לבית מ"מ) וא"ש, עכ"ד.

ועפר אני תחת כפות רגלי רבינו זצ"ל, אבל תורה היא ולדעתי הוראה זאת להקל בזה תמוה מאד. ראשית, עיקר הדין דהפרשת תרומה מועילה במופלא הסמוך לאיש וכמבואר נמי בשו"ע יו"ד של"א (סעל"ג). הלוא רבינו הגר"א זצ"ל בהגהותיו שם פליג, ולדעתו להלכה לא מהני הפרשת תרומה במופלא הסמוך לאיש לרבי מאיר, וכן קיימא לן ע"ש. והוא לא זו מהוראות רבינו הגר"א זצ"ל. וביותר אני תמה דלמאי דקי"ל דקטן אינו מזכה לאחרים ה"ה דאינו מפריש לאחרים, ואף בזה"ז דתרו"מ דרבנן כיון דעיקרו מה"ת עיי' סעי' ב ועוד יש לדון אי תרומת קטן בקדושה גמורה כתרומת גדול עיי' הע' ג מש"כ בזה, ואי לא הוי, קטן לא יוכל להפריש של חברו הגדול, דבעי הפרשה גמורה בקדושה כעיקר מצוותה.

ועוד אני תמה שבעיקר האיסור להפריש תרו"מ בשבת פירש הרמב"ם בפרק כ"ג דשבת (הלכה י"ד) תרי טעמי דדומה למקדיש, ועוד מפני שמתקן אותם בשבת ע"ש. וא"כ אפילו על ידי קטן, כיון שניתקנו פירותיו בשבת גופא בעל הפירות עביד איסור. ואף שאיהו לא עביד מידי רק הקטן, נראה דמאחר שהחלות חלה בפירותיו מדין זכייה ובעינן רצונו להחלות בשבת גופא דוקא, הוי כמלאכה בשבת דאסור. וכן ראיתי באבני נזר שמסביר למה אסור לעשות קנין בערב שבת שהקנין יחול בשבת, ובכל המלאכות אי עביד בערב שבת והמלאכה מאליה בשבת שרי, ומסביר דהתם מאחר דעביד בערב שבת גמר מאליה, ואפילו ימות המלאכה תיעשה. וע"כ לא הוי כאילו הוא עשה המלאכה בשבת. אבל במקח וממכר אם ימות או נשתטה, הלוא לא חל. וע"כ החלות במה שהוא הבעלים ופועל החלות בשבת גופא, וזה אסור וא"ש. וכ"ש בנידון דידן שהמעשה וחלות

הכנת צרכי הסדר

כ. בערב שבת מכין כבר הכל לליל הסדר, צולה הזרוע, מכין

בשבת גופא, וחל לן רק מדין זכייה, והיינו שמסכים להפרשת הקטן. ואם עכשיו בשבת יאמר שאינו רוצה, באמת לא חלה ההפרשה, וא"כ רצונו בשבת הוא שפועל החלות, וכזה"ג אולי באמת הוי כאילו מלאכת התיקון נעשית נמי על ידו בשבת גופא ואסור, וצ"ב.

וביותר נראה דשיטת הרמב"ם בהלכותיו ביד החזקה במופלא הסמוך לאיש מחודשת, וצריך עוד עיון ובירור. דלדידיה האי תקנה דמופלא הסמוך לאיש אולי ליתא כלל, שלשיטת הרמב"ם אף דמהני נדר בקטן בן י"ב, היינו אם בודקין אותו ויודע לשם מי נדר, וזהו רק מדרבנן. ועיקר הדין דמופלא הסמוך לאיש דאורייתא היינו כשהוא כבר בן י"ג רק לא הביא עדיין ב' שערות דהוי קטן בעלמא, דנדרו נדר אף שאינו יודע לשם מי נדר, וזהו מדין מופלא הסמוך לאיש ומועיל מה"ת, והגיע לעונת נדרים להרמב"ם היינו שהוא בן י"ג דוקא אף שלא הביא שערות, ומהני בתרומה ונזירות מה"ת כמו שנבאר.

והדבר נראה, שכך לשונו בפרק י"א דנדרים (ה"ד) 'והואיל והגיע לשני הגדולים נדריהם קיימין אף על פי שלא הביאו סימנין ועדיין לא נעשו גדולים לכל דבר, ודבר זה מדברי תורה שהמופלא הסמוך לאיש הקדישו ונדרו נדר', הרי דייק דמיירי בהגיע לשני הגדולים דוקא, ובזה הוא דמופלא הסמוך לאיש דאורייתא כמ"ש. וכן בפ"ב דנזירות (הלכה יג) 'קטן שהגיע לעונת הנדרים ונדר בנזיר הרי זה נזיר ומביא קרבנותיו אף על פי שעדיין לא הביא שתי שערות כשאר הנזירים', הרי דמיירי שהגדיל, והחידוש הוא רק שאף שלא הביא ב' שערות, ולא קאמר הרמב"ם חידוש טפי שאפילו לא הגדיל עדיין והוא פחות מבן י"ג, והיינו טעמא דכה"ג באמת לא חל מה"ת וכמ"ש. וכן בפ"ד דתרומות (ה"ה) 'קטן שהגיע לעונת נדרים אף על פי שלא הביא ב' שערות ולא נעשה גדול אם תרם תרומתו תרומה, ואפילו בתרומה של תורה הואיל ונדריהן והקדישן קיימין מה"ת כמו שביארנו בנדרים' ע"ש, הרי דמיירי בהגיע לעונת הנדרים ולא הביא שערות דוקא, ולא קאמר חידוש טפי שלא הגיע אפילו לשנים, שבוזה באמת אינו מועיל שאינו מה"ת וכמ"ש. אבל אינו מוכרע, דאולי הא דאמר כאן ולא נעשה גדול נתכוון בשנים שאינו אלא בן י"ב וצ"ב (ואף דלדברינו דהרמב"ם איירי בהגיע לכלל שנים ועדיין לא הביא סימנים, תיקשי דהוי ליה להזכיר שמדרבנן מועיל בבן י"ב כשיודע ומבין, צ"ל דלא תיקנו כן אלא בנדרים. ואף שבסוגיא דנדה מבואר

החרוסת והמי מלח, בודק היטב החסא (לטינגא), ומכין הקערה. ויש עורכים כבר השולחן עם כלים נאים, שיהא

שאי מופלא הסמוך לאיש דרבנן מועיל בתרומה בזה"ז דרבנן, נראה דלדידן אין להקל בזה"ז מפני שזהו מדרבנן, דהתם קאי אי מופלא הסמוך לאיש בעלמא תמיד רק מדרבנן ומועיל, צ"ל שהקילו בזמן הזה, אבל לדידן הוי דאורייתא ובפחות מבין י"ג דהוה מדרבנן באמת לא מועיל לתרומה ונזירות וא"ש) ועיין אור שמח פרק י"א בנדרים, ובשב שמעתתא פרק יא-יג, וד"ז עדיין צ"ב.

נחזור לעיקר סברת מרן הגה"ק זצ"ל דיפריש על ידי קטן מופלא הסמוך לאיש ואין איסור כה"ג לספותו בידים כיון שיש בזה מצוה וכמבואר בתוס' פסחים (פח, א ד"ה שה לבית מ"מ) ששרינן להאכיל לקטן מקרבן פסח שלא למנויו כיון דאיכא בזה מצות חינוך, ותמהני דלא דמי, דהתם היא מצוה דיומו, וע"כ אף שבדידיה אינו יכול להיות מנוי ואסור, מ"מ לחינוך מצוותו שרינן, אבל כאן שבת אינו הזמן לחנך קטן במצות הפרשה, ופשיטא שאין אז מצות חינוך בתרומות ומעשרות ואסור למיעבד הכי, ומה שייך לחנכו בהפרשת תרומות ומעשרות בשבת דוקא. ואף אי נימא שהוא כמו שמצאנו בראש השנה שחל בשבת ששרי לקטן שהגיע לחינוך לתקוע ויש בכך מצות חינוך כמבואר בתוס' ראש השנה (לג, א ד"ה תניא), התם עיקר המצוה בראש השנה רק בשבת יש איסור, ובזה שרינן לקטן מפני מצות חינוך, אבל כשאינו זמן המצוה כלל אין להתיר לחנכו בשבת דוקא וז"ב.

וביותר עיקר דבריו צ"ע טובא, שלחנכו בתרו"מ לא צריך הפרשה להתיר בפועל איסור טבל, רק בכל פירות בעלמא שכבר הופרש מהם כדן, מורה לו היאך להפריש ומפריש כדי להתחנך, ולמה נתיר לו איסור מתקן ומקדיש בשבת לחינוכו, ואולי מחנכו לברכה וא"ש.

ובפשטו אנא אמינא שאין צורך לפרש בדברי מרן זצ"ל ההיתר ע"פ התוס' בפסחים (דבלאו הכי הר"ן בנדרים (לו, א) וברא"ש שם פליגי עלה), רק שורש ההיתר להפריש במופלא הסמוך לאיש, שהקטן יפריש והוא גופא יאכל משהו ממנו, ונסמוך על הפוסקים דמאכילין לקטן בידים איסור דרבנן לצרכו של קטן וכדעת הרשב"א, וע"כ מורין לו להפריש לצרכו ושוב מתקן הכל, שאין במתקן איסור ריבוי שיעורי, ואם מפריש לצרכו שרי כבר הכל בבת אחת, וכן מוכח מתוס' (ביצה ל, א ד"ה גלגל) לגבי חלה שאם לא הפריש חלה מערב יום טוב אופה ביום

הכל מוכן ומזומן להתחיל מיד את הסדר במוצאי שבת, בלא דיחוי ואיחור^כ.

טוב שיעור חלה ומפריש לתקן הכל גם דאתמול ושרי, והיינו טעמא שאין בזה איסור ריבוי שיעורי כמ"ש, וא"כ בשעת הדחק כה"ג ולצורך מצות מצה דוקא הוא דסמך על הרשב"א וא"ש, (ובפרט דלא התיר באב שחיובו להפריש בנו מאיסור שבת דחמיר טפי דמבואר בקרא לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך).

ועובדא שמעתי פה מת"ח שישבו במסיבה, ובעל הבית רצה להביא פירות אך נזכר שלא עישר, וחכם אחד צעק שמבטלין מצות עונג שבת, וצויה להביא לו בן י"ב, וכאשר שמעו כן תמהו מה צריך לכך, ואיהו בדידיה עד שהביאו לו ילד בן י"ב כבקשתו, וצויה לבעה"ב לתת לו קצת מהטבל במתנה (דבמקום מצוה שרי לתת מתנה בשבת וכמבואר במרדכי) והקטן זכה, והורה לקטן היאך להפריש על הכל והילד עשה כן, וטען שסומך בזה על מרן הגה"ק מבריסק זצ"ל.

אמנם לדברינו אף שיש לתרץ כמה מהשגות שהבאנו, עיקר ההיתר להפריש תרומה וחלה במופלא הסמוך לאיש צע"ג, וכ"ש בשבת דאסור כמ"ש, ומרן זצ"ל התיר בדוחק גדול לאכילת מצה דוקא. שוב מצאתי בציץ הקודש (סי' יט) שמעיד על מרן הגה"ק גופא שבשנת תרמ"ח איהו גופא מיאן להתיר כה"ג, ונדרחק לפרש הטעם, ולדברינו אולי חזר בו. ועכ"פ למעשה אין להתיר כה"ג ח"ו לאכילת פירות כהנ"ל, ולכל הדעות נראה דכה"ג מרן זצ"ל לא היה מתיר כלל ח"ו, ומהאי טעמא ציינתי דברים אלו כאן וד"ל. [מו"ז ד, רפ"ה]

כח. צולה הזרוע בערב שבת לשני הסדרים בחוץ לארץ, ואם שכח צולה לפני הסדר ואוכלו למחר. וכן החרוסת צריך להכין מערב שבת, ובדוק החסה היטב ביום לאור השמש, ויזהר שלא לשרות במים מעת לעת דאז הוי כבוש ודינו כמבושל. ויש נוהגין שלא להשתמש בחלק הירוק של עלי החסה, ומקיימים מצות מרור רק בחלק הלבן, שבחסה יש תולעים כצבע העלים שאי אפשר להכיר כלל בעין, וע"כ משתמש בלובן או בקלח ורוחצו היטב ובודקו. ויזהר מאוד בבדיקה שעלול לעבור ח"ו כמה לאוין, וכל המרבה לבדוק הוא ובני ביתו הרי זה משובח. ובשבת אסור להכין למוצאי שבת, וע"כ נאה הדבר ויאה אם יכול לסדר השולחן לגמור הכל לפני השבת, שמיד בבואו הביתה במוצאי שבת שמתפלל בזמנה ואומר הלל, מוצא הכל מוכן ומזומן. והמזון כמו חסה וחרוסת ושאר מאכלים, מוציא אז ממקום קר שהטמין שלא יתקלקלו עד מוצש"ק. [תשוה"נ ב, רי"א (יב)]

בתמכא (חריין), יש מחמירים בכל השנים לפורר את החריין רק אחרי שמגיע לביתו מבית הכנסת, שאז חריף באכילתו מאוד. ויש שמקפידין לטחון בערב יום טוב דוקא ולא בחג, ואף שפג מעט הטעם, מ"מ כיון שעודו חריף די בכך. גם בע"פ שחל בשבת יש שטוחנין כבר מערב שבת, ומכסין היטב הדק, שאפילו בזה עדיין ניכר טעם חריף באכילתו, ודי להו בכך. אמנם נראה שהמנהג היום כהמחמירים לפורר החריין במוצאי שבת דוקא, ולא מוקדם כל כך, שפג הטעם מאוד^{כט}.

כט. בתמכא (חריין) יש מחמירים בכל פסח לפרר החריין רק לאחר שמגיע לביתו מבית הכנסת, שאז חריף טובא, וכן מביא במעשה רב בשם רבינו הגר"א זצ"ל. ויש שאין מקפידים בכך, שגם מערב יום טוב מרגיש טעם חריף וסגי בכך. וע"כ מפררין בערב יום טוב ומכסין, ובלילה מגלין ויוצא אף שלא חריף כ"כ. ועיין בנ"א שכל שיש בו טעם מרור יוצאין בו, ובחסה נמי יש רק מעט מרירות וסגי. ואף שבתמכא שאני דפג טעמו הלא בכמוש נמי סגי אף שפג במקצת הטעם, כיון שנרגש מרירות יוצאין. וכן מהראשונים שפירשו שצריך לברך ברכת בורא פרי האדמה משמע שראוי לאכילה.

ובמק"א הערתי בעיקר ההיתר לפרר ביום טוב תמכא וכמבואר בפוסקים והמנהג כן, ותמהני שלא שרינן טחינה אלא לאוכל נפש ולא ברפואה או במר, שאין כל אחד נהנה ולא שוה לכל נפש (עיין בציץ הקודש סימן ל"ח). ולכ' ע"כ צ"ל שבחריין שרי כיון שהמצוה בחריף, אבל אי נימא שאין צריך חריף מאוד, ולמצוה סגי בעוד יום, הלא בהיתר משום מצוה כשאפשר נמי מבעוד יום לא שרינן, וכמבואר במג"א (סי' תמ"ו), וביארנו הדברים באר היטב במועדים וזמנים (ג, קצ"ו) ע"ש. וביותר, עיקר הטעם דשרינן לפרר חריין היינו שאי אפשר בערב יום טוב דמפיג טעם אבל כאן בעצם עדיף אם מפיג טעם שיכול לסבול, ולמצוה אין צורך במר כ"כ. וא"כ לדידהו יש מקום לחוש לפרר בערב החג דוקא, ולא לטרוח בחינם בחג. והמנהג לפרר בחג כשחל במוצאי שבת. אבל אם נוהגין לפרר הכל מערב שבת ומקפידים להחזיקו סתום כראוי ונרגש שלא פג לגמרי המרירות נמי א"ש, וכל אחד כמנהגו נוהג. וסברת המחמירים שאין יוצאין אף שנרגש עוד טעם המרירות, שצריך טעם דמרירות כדרכו וליתא, ודו"ק היטב

בכ"ז. [תשובה"ב, רי"א (יג)]

רחיצה וטבילה

כא. בערב שבת מסתפר ורוחץ בחמין והולך לטבול לכבוד החג, ואף שאינו נוהג כן בכל ערב שבת, טובל עצמו לכבוד הרגל^ל. ובמיוחד עורך הסדר יקפיד לטבול, אף אם אינו זהיר

ל. חובת טבילה לרגל מבואר בר"ה (טז, ב) דכתיב ובנבלתם לא תגעו, ומובא ברמב"ם פרק ט"ז דטומאת אוכלין הלכה י. וכתב במל"מ שיש בזה איסור תורה ליטמא בנבלה ברגל, ע"ש. ואני תמה, שלפי זה בזמן המקדש אסור לישראל לקיים מצות עונה ברגל כמו שאסור ליטמא לנבלה. ולא מסתברא לומר שבמקום מצות עונה התירו ליטמא ברגל, אף שיש בזה איסור תורה. [ומצאתי בחתם סופר בחידושיו לביצה בסוגיא דטבילת כלים (יז, ב סוד"ה יו"ט שחל) שהניח בצ"ע אי יש מצות עונה בשבת חוה"מ שמבטל ממצות ראיית פנים ולדעתי דבריו צ"ע ע"ש היטב]. וגמרא מפורשת בערכין (ג, ב) דס"ד שכהנים פטורים מסוכה דלא מקיימי מצות סוכה בירושלים עם נשותיהם, ע"ש, והיינו טעמא שאסורים בעונה שצריכים לעבוד עבודה, ומוכח דבישראל שרי. וקשה הא כל ישראל צריכים ליטטר מה"ת כל הרגל, והוה לן לאוסרן בעונה עכ"פ שלא במקום חיוב *וצ"ע.

*אולי מה שלמדנו לאסור טומאה ברגל היינו טומאה כזו שמחמתה נמנע הוא ממצות ראי' וחגיגה ושלמי שמחה ושהרי מה"ט חמיר רגל משאר ימות השנה, לפי שמצות הרגל א"א לקיימן כשהוא טמא! אצל ככל יום אחר שכבר קיים מה שחייב היום צמנות קודש ומקדש, שוב הרי הוא כשאר ימיו שמותר צמנות עונה צאופן שיטבול ויעריב שמן זו ציום, כדי שיהא טהור למחר.

וביותר אני תמה בזמן הזה שנהגו ליטטר לרגל אף שאין לנו מקדש, מ"מ נהגנו כעין המקדש, שנזהרו בערב הרגל בטבילה לצאת מחשש טומאה. וקשה מה מועילה הטבילה אם מקיים מצות עונה ליל החג, ועיין במג"א סו"ס קכ"ח שהכהנים נהגו שלא לקיים מצות עונה בליל יום טוב, שצריכים להיות טהורים לנשיאות כפים ונוהרין שלא להיות אפילו טבול יום, ע"ש. אבל בישראל לא שמענו מעולם להיות נזהרין בכך. וקשה מה מועילה הטבילה בערב החג אם נטמא ליומו, וכ"ש דקשה כשחל ערב פסח בשבת אם מקיים מצות עונה בשבת, ואינו טובל בשבת, הלא הוא טמא ברגל ומה הועילה הטבילה ערב שבת. ואף שאנו בלאו הכי טמאי מת ולא הותרה לציבור למצות ראייה, הלא נהגנו ברגל ליטטר עכ"פ מטומאת קרי, ומה מועילה הטבילה אם מקיים בליל שבת מצות עונה ואינו טובל אח"כ, ונמצא שביטל המצוה לטבול ערב החג לקדושת הרגל, שהרי נשאר טמא בחג, וצ"ע.

לטהר עצמו לשאר רגלים^א.

(ולענין טבילה בשבת גופא, מצאתי בביאור רבינו הגר"א זצ"ל (או"ח שכ"ד) שפירש דאדם אסור לטבול בשבת בזמן הזה משום מתקן. דליכא למימר דשרי מפני שנראה כמיקר ולא מיחזי כמתקן וכמבואר בפ"ב דביצה, דבזמן הזה אין נוהגין לרחוץ בשבת משום חשש סחיטה, וע"כ לא מיחזי כמיקר. וא"כ אסור מדינא לטבול בשבת לקריו לדעת רבינו הגר"א זצ"ל, משום איסור מתקן. ואמרתי אגב טעם נכון להתיר טבילה לקריו בזה"ז בשבת גם לדעת הגר"א זצ"ל, שבמדינותנו נתפשט המנהג ע"פ גורי האריז"ל שיש טהורים שטובלין בשבת בבוקר משום תוספות קדושה. וא"כ טמא שרי לטבול בשבת דמיחזי כטובל לתוספת קדושה בעלמא, דלכו"ע שרי. וא"ש שגם לדעת הגר"א זצ"ל שרינן לטמא לטבול דלא מיחזי בזה"ז כמתקן דוקא, ודו"ק היטב בזה. אמנם רבינו זצ"ל במעשה רב הוסיף טעם לאסור ליכנס לבית המרחץ לטבול שאסור לעבור במרחץ של כפרים, ודין של כפרים הם, ע"ש. אבל אולי לפנים שטבלו בנהרות ואנשים במרחצאות, אבל לא היו מקואות מיוחדים לטבילה, אבל היום רגילים ליכנס שמה לטבילה לבד, וע"כ אין בה גזירת כניסה למרחצאות גם לדידיה, וא"ש מנהג המקילין. והעיקר ליזהר שלא לנגב במקום שערות משום סחיטה, וגם שלא יהיו חמין הרבה שאסור לרחוץ בחמין בשבת ואכמ"ל).

והנה רוב הפוסקים ס"ל דאין מצות טהרה לרגל בזמן הזה, א"כ יכול לסמוך עליהם במקום ביטול מצות עונה, ולא אמרינן ליה ליבטל מצות עונה כדי שיהיה טהור ברגל. ונראה בזה עוד סברא להקל, דכשאנו טמאים בנבלה בזמן הזה הלוא לא איכפת לן, וטעמא דקפדינן בזמן הזה מפני קדושת הרגל על טומאת קרי דוקא, מפני שבא מתוך קלות ראש וראוי להסירו בטבילה. אבל כשנטמא בעונה, אפילו שעכשיו הוא טמא, מ"מ לא גרע האי טומאה משאר טומאות שאינו פגם כלל בזמן הזה, ולזה לא צריך טבילה. ולכן שרינן העונה בליל שבת אף שאינו טובל למחרת, ולא קפדינן בזה"ז. ואולי י"ל דנהגו להחמיר לטבול לרגל בזמן הזה, כדי שנזכור למעבד הכי בביאת משיח צדקנו בקרוב, אבל לא להקל במצות עונה. ואף שמפסיד טהרה ברגל, די בטבילה ערב הרגל לזכור לטבול לעתיד ואז באמת יטהר ברגל לא ליטמא כבעל קרי, ועוד צ"ע.

[תשוה"נ ב, רי"א (יד); מו"ז ז, קי"ח; א, מ"ג; הגמו"ז דיני יו"ט א]

לא. איתא בברכות (כב, ב) רב חמא טביל במעלי יומא דפסחא, להוציא רבים ידי חובתן. ולית הלכתא כוותיה. לכאורה הכוונה להוציא רבים ידי חובתן, בברכת אשר גאלנו או כדעת הריטב"א ברכת ההלל. ואני תמה שלכאורה

הכנת מקום לסעודת ש"ק

כב. כשגמר להכין כל צרכי החג מכין מקום שיאכל שם בשבת, וטוב שלא יהיה שם שטיח (טעפ"כ"ע) שלפעמים נדבק שם פירור, ואי אפשר לנקות בשבת היטב, ומצניע החמץ עד שעה שאוכל ממש, ועורך השלחן לשבת ואינו מניח עליו חמץ^{לב}.

סעודת ליל ש"ק

כג. בליל שבת לאחר האכילה מכבד במטאטא (בעז"ם) המקום בו אכל, ומצניע הפירורים שמלקט לבערם למחר. ויש שנמנעין בשבת זו מלכבד במטאטא של שערות רכות שמותר בכל שבת, מפני שקשה לנקותו אחר כך מפירורים

הכוונה להוציא רבים היינו בתפילת הש"ץ, שתפלתו נקראת תפלת רבים, ואפילו עם שבשדות דאניסי יוצאים, (דאפילו שלעצמו מיקל שלא לטבול, מ"מ לא יהא ש"ץ), אבל להוציא חבריו בברכה לא חמיר לאסור, כיון שבברכה גופא אין איסור, וצ"ב. ואולי בברכת פרסומי ניסא החמירו, ולכן בליל פסח והיינו להגדה והלל מיקרי כעין להוציא רבים ידי חובתן כש"ץ, וראוי לטהר עצמו וכדמסקינן לאחרים חמור טפי. ומכאן לכאורה מקור שראוי לנהוג כן, דהיינו שעורך הסדר יקפיד במיוחד לטהר עצמו [ואף שבלאו הכי חייב אדם לטהר עצמו ברגל, לא נזהרין כ"כ בזה^{לז} להרבה פוסקים, וקמ"ל שבע"פ ראוי ליזהר לומר הברכה בטהרה]. ומיהו מסקינן שאינו לעיכובא, וכפי הנראה רק רב חמא סבר שהדבר חיוב מדינא, ובפרט בזמננו שלא נהגו להוציא בהגדה, רק כל אחד קורא, ולכן לא נקרא ש"ץ. [פ"ע ברכות כב, ב]

לב. בורר בדירתו או בחצרו מקום מיוחד לאכילת חמץ, ונוהר שלא להסתובב משם למקום אחר בלי שינער עצמו היטב מכל חמץ. וטוב שלא יהיה שם שטיח שבזה פירורים נדבקים, וקשה לברר בשבת ולנקות או להכיר מיד שמה. ומציע השלחן יפה לכבוד השבת, ואין להניח חמץ גלוי על השלחן שמא יזיזו אותו ויפלו פירורים. [ומנהג רבינו הגר"א זצ"ל ותלמידיו, דלא די במה שמכסים הפת

שנדבקים בו, ואי אפשר להכירם. ובמטאטא קשה של שערות מקש אסור בשבת, דמשווין בזה גומות. ונראה דאפשר לנקות במקל גומי וכדו' שאין משהו בזה גומות, ויש בזה שינוי ולכן מותר בשבת, ובלבד שלא ישטוף את הרצפה במים שזה אסור בשבת^ל.

תפילת שחרית

כד. משכימין להתפלל וממהרים כדי שיוכל לגמור הסעודה לפני זמן האיסור, וברוב מקומות אין אומרים השבת 'יוצרות דשבת הגדול', ואין מאריכים ב'מי שבירך' [והמנהג להפטיר 'וערבה'], רק משתדלים להזדרז לגמור, כדי שכל אחד ימהר לביתו לסעודת שבת^{לד}.

שלא יראה בשתו וכמנהגינו, רק מנהגם שלא הביאו הלחם בכל שבת לשלחן בלילה או ביום, אלא לאחר הקידוש]. [תשובה"נ ב, רי"א (טו)]

לג. מה שהבאנו בענין אסור כיבוד בשבת הדינים מבוארים היטב בוש"ע ברמ"א מ"ב ובה"ל ר"ס של"ח, הוא רק לעורר, שבערב פסח מצוי שאוכלים בחצר ומוצאים שם מקום מרוצף. ולענ"ד דין זה צ"ע, שההיתר שנהגו במרוצף ולא גזרינן אטו אינו מרוצף, מפני שאצלינו החדרים וגזוזטראות כולן מרוצפין, אבל בחצרות מצוי שאינו מרוצף וראוי לגזור לאסור שם כיבוד. וא"כ לכאורה ראוי להימנע מלאכול שמה אם רצונו לכבד אחר כך, וצ"ב. [תשובה"נ ב, רי"א (יז)]

לד. דינים אלו פשוטים ביותר, והאחרונים הביאו כן בסימן תמ"ד. ויש מבוכה באחרונים איזה הפטרה מפטירין בשבת זו. ולדעת הרבה אחרונים בשבת זו דוקא מפטירין וערבה, אבל בכל שבת הגדול לא מפטירין וערבה. אבל דעת רבינו הגר"א זצ"ל להיפך, שבשבת זו לא מפטירין וערבה ובכל שבת הגדול מפטירין וערבה. ובארץ ישראל נתפשט המנהג לומר תמיד וערבה, בין כשחל ע"פ בחול ובין כשחל בשבת, וכל אחד כמנהגו נוהג. [תשובה"נ ב, רי"א (יח)]

סעודת היום

כה. אוכלים סעודת שבת^{לה} (ולענין צירוף מצה ללחם משנה עי' לעיל סע' ט), ויש מדקדקין להפסיק באמצע הסעודה ולברך ברכת המזון, ואחר כך עוקרים עצמם מהחדר והשלחן לזמן קצר מאוד, ונוטלין שוב ידיים לסעודה שלישית. ולא מיקרי גורם ברכה שאינה צריכה, כיון שמכוון לצורך סעודה

לה. ואביא כאן הערה אחת והיא לכאורה קושיא נפלאה. דהא ודאי בשנה שחל ע"פ בשבת אוכל בשבת בבוקר חמץ וכמבואר במשנה, ובאכילתו מבער החמץ. ותמהני שלשיטת רש"י בביצה (כו, ב) בתרומה טמאה דאף שמצות ביעור בשריפה, מועיל נמי אם מאכילה לכלבים, שגם בזה נתבער לגמרי מן העולם כבשריפה, ולכן מועיל כשריפה ממש אבל רש"י מפרש שם שבשבת ויום טוב אסור להאכיל לכלב כיון שמועיל כשריפה, עובר במה שמאכילה לכלבים בשבת ויום טוב על איסור מלאכה. ומסברא אמינא שאם באכילת כלב מועיל כשריפה שנתבער בזה לגמרי ולא דמי לקבורה, א"כ הוא הדין אם אדם אוכל נתבער לגמרי כשריפה ומועיל. והאוכל בשבת ויום טוב תרומה טמאה עובר באיסור מלאכה, ואדרבה יותר הוי מלאכה כשהוא בעצמו אוכל, שעשה בגופו מלאכה, ממלאכה על ידי בהמתו.

ולפי זה אני תמה, שבחמץ לרבי יהודה דקיימא לן כוותיה לחומרא שמצות ביעור חמץ בשריפה דוקא דילפינן מנותר, לכאורה הוא הדין אם מאכילה לכלב מועיל כשריפה, וא"כ אסור בשבת ויום טוב להאכילה, דהוי מלאכה כמו בתרומה טמאה וכן משמע ברש"י פסחים (ה, ב) שלרבנן דבחמץ משבית בכל דבר מותר להאכיל לכלבים ביום טוב, ומשמע דלרבי יהודה מועיל כשריפה והוי מלאכה ואסור ביום טוב ולפי זה תיקשי לן האוכל בשבת בבוקר חמץ כשחל ערב פסח בשבת הלא מבערה בכך לגמרי כבשריפה וא"כ לרש"י עובר לכאורה באיסור מלאכה כמו אם האכילה לבהמתו. ואין לדחות הקושיא, שרש"י אוסר כביעור רק בהאכילו לבהמה שאין דרכה בכך, ולכן הוי ביעור, ולא במאכל אדם לאדם, הא ליתא שרש"י אוסר בשבת כל תרומה טמאה גם כרשינין שעומד למאכל בהמה ודרכה בכך, מ"מ כשמאכילם לבהמה בשבת, כיון שנתבער מן העולם כשריפה, היא מלאכה ועובר. ושוב תקשי שכל האוכל חמץ בשבת

שלישית, וכן נהגו הב"ח ועוד גדולים. ויש מפסיקים קרוב לחצי שעה בין הסעודות, וכן נהג החזו"א זצ"ל, והכל תלוי אם יש עדיין מספיק זמן עד סוף זמן אכילת חמץ^ל.

ולענ"ד נראה דעדיף טפי שלא לחלק הסעודה, ושמעתי שכן נהג מרן הגרי"ז זצ"ל. ועכ"פ יש לעורר, דגם מי שמחלק

ערב פסח הלא מבערה ומתכוון כשאוכל לקיים מצות ביעור שמצוותה ע"כ כה"ג בשבת, ונימא דעובר בזה מלאכה ומחלל שבת, *וצע"ג. ופלפלתי בקושיא זאת, ועיין במועדים וזמנים ח"א סימן מ"ט, וע"פ מה שביארנו שם בגדר מצות שריפת חמץ תתיישב הקושיא. והבאתי הקושיא כהערה לפלפולא, ותן לחכם ויחכם עוד בזה

*עי' קה"י כתובות סי' ה' שהבאתי דברי הראשונים ז"ל בכמה דברים שאינו נחשב מלאכה, אח"כ מתכוין לשם תיקון זה שמחמתו נחשב מלאכה. כגון מכזה גחלת של מתכות, דאינו נחשב מלאכה אח"כ מתכוין לזירוף. וכמו קטימת קיסם דכל שאינו בשביל חילת סיני, אינה מלאכה, כמש"כ הרה"מ ז"ל פ"ד משבת. וכ"כ הרמב"ן ז"ל והר"ן ז"ל פי"ד דשבת לענין מיעוט ענבים ציו"ט, דאינו מלאכה אח"כ מתכוין להכשירו למאכל לולב, וכ"כ עוד כ"פ. ולמ"ד [–ולמה דפירשן] צרור דה"נ מלאכה זו שחידש רש"י ז"ל דביעור ע"י אכילת בהמה חשיב מלאכה, דאין זה אלא כשעושה זה בשביל מאכל ביעורו. והחמץ שאנו אוכלין עכ"פ הוא בשביל אכילה, לא בשביל מאכל ביעור חמץ, דהא יכול לבדלו בלא אכילתו. ומה שדוחק לאכול, הוא בשביל טובת עצמו שרונה לאכול. ועוד דלש"י החוס' שמאכל שריפה לר"י הוא דוקא אחר זמן ביעורו [די"צ ע"ב ע"ש] ודאי לק"מ דבזמן אכילת החמץ אכתי ליכא מאכל שריפה ולש"י רש"י ז"ל שם דדוקא קודם זמן איסורו טעון שריפה נ"פ דשפיר אין דין אחפלא [דהא אכתי היתר הוא] רק הוא מאכל גבירא [ד]רק הוא הכנה שיהא בזמנו "מבוער" ונראה דאכתי עכשיו לא חל עלי' שם מלאכה, וכל כה"ג לא אשכחן דנחשב ביעור כמלאכה.

וע"ע במו"ז א, מ"ט; ז, ק"ס; ובתשובה"נ ה, קב"א; ואבמ"ל. [תשובה"נ ב, רי"א (ד)] לו. בשו"ע ר"ס תמ"ד כתב המחבר שאוכלים לסעודה שלשית בשבת זו מצה עשירה, והרמ"א מביא שבמדינות אלו אין אוכלים מצה עשירה, ולכן לדעתו אוכלים לסעודה שלישית פירות או בשר ודגים. והאחרונים שם פירשו שנכון להפסיק סעודת היום לשניים, לצאת עכ"פ לכמה פוסקים חובת סעודה שלישית, ולזה הסכים הגר"א בביאורו, רק משמעות דבריו שזה חומרא בעלמא ונכון להחמיר כן, אבל עיקר הדין שמצוותה לאחר חצות דוקא, ואי אפשר

הסעודה לשתיים, לא יסמוך על זה לבד, והעיקר שיקפיד לאכול סעודה חשובה אחר חצות בכשר ודגים או בפירות כמ"ש הרמ"א ל"י.

בשבת זו שאי אפשר בפת ובטלה המצוה, ובזוה"ק איתא שקיימו המצוה בשבת זו בדברי תורה. ובאגרות חזו"א (ח"א סי' קפ"ח) מובא מנהגו להפסיק חצי שעה בין סעודה לסעודה. אמנם מדינא מבואר בשו"ע רצ"א סע"ג שמחלקים הסעודה בברכת המזון, וכאן אם מוסיף להפסיק אפילו מעט מאוד אין לחוש, שבמדרכי כתוב להפסיק קצת ביניהם, ולכן ראוי לעקור עצמו מהשולחן לרגעים מספר לצאת שיטתו. [תשוה"נ ב, רי"א (יט)]

לז. ברמ"א (סי' תמ"ד סע"א) כתב שבע"פ שחל להיות בשבת יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בכשר ודגים. ובמג"א (שם סק"א) מביא שיש אומרים שיוצאין חובת סעודה שלישית לפני חצות, ולכן כדאי להפסיק ולחלק סעודת שחרית לשתיים, כדי שיקיים ג' סעודות לפני זמן האיסור. והגר"א זצ"ל ציין לדברי המג"א וסיים שכן עיקר. וכן נהג החזו"א זצ"ל, שאכל סעודה שלישית בבוקר וכשיטות אלו, ושהה חצי שעה בין סעודה לסעודה (אגרות חזו"א א, קפ"ח).

ואני תמה, דהגר"א גופיה מביא שם א דברי הזוה"ק שמוכח שאין סעודה שלישית בע"פ שחל בשבת, ומוכח דשי' הזוה"ק דאין יוצאין סעודה ג' בשחרית, וכיון שלא נמצא בש"ס שלנו להיפך יש לחשוש לדבריו, וע"כ יש לאכול בשר ודגים במנחה לחשוש שאין יוצאין חובת סעודה ג' בשחרית.

והעיקר לענ"ד, יש לחשוש שלשיטת הרמב"ם אסור לחלק הסעודה ולאכול שלש סעודות. שהרמב"ם פוסק (פ"ג מהל' חו"מ ה"ג) שאם חל י"ד בשבת מבער הכל לפני שבת ומשייר מזון כדי לאכול ממנו עד ארבע שעות ביום השבת, ומוסיף דמה שנשאר לאחר ארבע שעות כופה עליו כלי, ע"ש. ודבריו תמוהין, אמאי נחשב מוקצה לאחר ארבע שעות וכופה כלי, והלוא יכול ליתן לבהמתו. ומצאתי שהגרע"א בהגהותיו לשו"ע (תמ"ד סע"ה) תמה כן, ונשאר בקושיה.

אמנם לענ"ד נראה ששיטת הרמב"ם היא שבע"פ שחל בשבת לא התירו החמץ אלא לאכילת אדם, ולא לשאר הנאות, שכוונת הברייתא שאמרה ע"פ שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת וכו' ומשיירין מזון שתי סעודות כדי לאכול עד ד' שעות, היינו בדווקא, שצריך לבער הכל לפני השבת ולשייר רק מזון ב' סעודות, אבל לא התירו לשייר לבהמה בשבת זו, מפני שחז"ל רצו שנבער את כל החמץ בע"ש, ומפני הדוחק התירו לשייר כדי שתי סעודות, ולכן

סילוק החמץ

כו. בגמר הסעודה מנער המפה, ושוב מכבד במטאטא את הרצפה, וכל אחד בודק בכיסי בגדיו ואצל ילדיו [ובמיוחד המנג'טים למטה במכנסיים דמצוי שנדבק שם איזה

בגמר ארבע שעות אינו ראוי לאדם ולא לבהמה והוי מוקצה. (ובמק"א ביארתי שזהו כנראה טעמו של הגרצ"ה אורנשטיין שסובר שבע"פ שחל בשבת אסור לאכול חמץ בע"ש אחר זמן הביעור, דכנראה חשש דמה שאמרו חז"ל משיירין מזון ב' סעודות דדוקא קאמר, והיינו שהתירו לשייר מה שהכרחי לשבת אבל יותר לא התירו, ואין היתר לשייר לסעודה בע"ש).

ולפי"ז יש לחשוש דלשיטת הרמב"ם ה"נ מה שאמרה הבריייתא משיירין מזון ב' סעודות, היינו דוקא ב' סעודות, וא"כ לשיטת רוב הפוסקים דס"ל דאין יוצאין ס"ג בשחרית, אינהו מפרשי כוונת הבריייתא דשתי סעודות כפשוטו (דהנהו דס"ל דיוצאין ס"ג בשחרית, ואוכל בשחרית ב' סעודות, צ"ל דכיון שאוכל הכל בשחרית חשיב לה הבריייתא כסעודה אחת, וכמו שכתבו התוס' בשבת ק"ח א), ואסור לחלק שיהא לו ג' סעודות כיון שחז"ל לא התירו אלא מזון ב' סעודות. ואם כן כשמקיים חומרא לצאת שיטה יחידאה שיוצאין בשחרית סעודה שלישית, יש לחשוש טפי שלשיטת הרמב"ם עוברים על תקנת חז"ל. (מיהו בבה"ל ריש סימן תמ"ד ביאר להיפך בשיטת הרמב"ם, עיין שם).

וביותר נראה שרק הזוה"ק ס"ל דכיון שצריך בסעודה שלישית בפת, א"א לקיים סעודה שלישית בע"פ שחל בשבת, אבל לשאר שי' ראשונים הא דצריך סעודה של פת, י"ל דהיינו שסעודה חשובה היא בפת, אבל בע"פ שא"א לאכול פת, יכול לאכול סעודה גמורה וחשובה עם דגים בשר ותפוחי אדמה לשובע, ואז באמת היא סעודה חשובה גם בלי פת ויוצאין ידי חובת סעודה. וכן נהגתי לאכול אחר חצות ומנחה גדולה סעודה גמורה כהנ"ל לשם סעודה ומועיל. ואם מחלק את הסעודה, אף אם יוצא ידי חובת שתי סעודות, אין הסעודות מן המובחר להתענג כראוי, משא"כ לפי דרכינו שניהם ראויים ומהודרים להתענג כסעודת שבת.

ובמ"ב (סק"ח) כתב בשם הגר"א שנכון לחלק, והיינו מפני שפירש כך כוונת הגר"א שכתב שכן עיקר, אבל אפשר שכן עיקר היינו שיכולים לעשות כן, אבל לא קאמר שצריך דוקא לעשות כן, אלא מועיל גם לעשות סעודה גמורה בצהריים וכמ"ש. ושמעתי שכן נהג מרן הגרי"ז זצ"ל, שלא אכל בשחרית אלא סעודה אחת בלבד.

פירור^{לח}. וכלים המלוכלכים מחמץ מקנח היטב באצבעו ושוטף, ומצניעם במקום שהטמין הכלים והדברים שאינו משתמש בהם בפסח. ומתחיל בביעור החמץ ופירורים וכל דברי חמץ שנשארו. ויזהר לגמור הביעור והביטול לפני שעה ששית^{לט}.

ונראה עכ"פ לעורר דגם מי שמחלק הסעודה בשחרית לשתיים, לא יסמוך על זה לבד, אלא יזכור לאכול בשר וכו' אחרי חצות, דגם המג"א והגר"א רק כתבו לעשות כן כדי להרויח ס"ג בפת להשיטות דיוצא בס"ג קודם חצות, אבל סוף סוף חייב לחשוש לרוב הפוסקים דלא יצא בזה ס"ג, ולעשות גם מש"כ ברמ"א לאכול ס"ג אחר חצות בבשר ודגים או בפירות. [תשוה"נ ה, קט"ז]

לח. בשו"ע סו"ס תל"ג מבואר שמחוייבין לבדוק כיסי הבגדים, ולכאורה א"כ בעינן שיבדוק בליל י"ד כדין. אבל בחק יעקב שם מביא שאין כן מנהג העולם. ומפרש, כיון שאוכלים בלאו הכי חמץ עד מחר, אין תועלת בבדיקה שידבק בהו עוד פעם חמץ ע"ש. וא"כ לכאורה בבגדים שלא ילבש עוד, מחוייבין לבדוק בליל י"ד דוקא לאור הנר. אמנם נלע"ד להעיר מדברי המחבר (סי' תל"ו סע"ג) שפוסק דאם ישראל יוצא תוך שלשים לפסח מבית ששכר מעכו"ם ונכנס לבית אחר, אינו צריך לבדוק לפני שיצא, שמקיים מצות בדיקה בביתו החדש. אבל אם נכנס לספינה ולא יהיה לו בית לבדוק, אז בודק בית העכו"ם לפני שעוזבה כדי לקיים מצות בדיקה, ע"ש היטב. וקשה הא אפילו נכנס לספינה יכול לקיים מצות בדיקה בכיסי בגדיו, וא"כ למה צריך לבדוק לפני יציאתו לקיים המצוה. וע"כ משמע שהחיוב לבדוק כיסי בגדיו אינו אלא שלא יכשל באיסור, אבל אינה בכלל מצות בדיקה לאור הנר שיסודה לבדוק הבית דכתיב 'תשביתו שאור מבתיכם', וכן מצאתי שפירש כן החק יעקב שם, וא"ש הא דאין נוהגים לבדוק הכיסים בליל י"ד דוקא. [הגמו"ז בדיקת חמץ ה]

לט. הכלים שבחמץ אם אין לחוש שנדבק בהם חמץ כלל אף שאינם נקיים, אין להדיחם בשבת, שלא הותר להדיח כשאינו צורך היום. אבל כשמלוכלכים וראוי לחוש שנדבק בהם פירורים וכדומה, השטיפה נחשבת לצורך היום ומותר.

[תשוה"נ ב, רי"א (כ)]

ביעור החמץ

כז. ראוי לשייר כזית חמץ האחרון בסוף אכילתו לקיים בו מצות 'תשביתו', ומכוון לקיים המצוה וזורקו בבית הכיסא ושוטף במים^מ. שאר החמץ, במקום שיש עירוב כשר,

מ. יש להעיר היאך נקיים מצות תשביתו בע"פ שחל בשבת, דבמה ששורפין ביום ששי ודאי אין מקיימין מצוה, דהא דשורפים בע"פ, היינו רק מפני שלא יבוא לטעות בשאר השנים לא לשרוף עיי' לעיל סע"ו, וא"כ צ"ב היאך נקיים המצוה בשבת. ולרוב הפוסקים דס"ל דקיי"ל כרבנן דהשבתתו בכל דבר וכדפסק הר"מ והשו"ע, לשיטת הגר"ח בחידושו על הרמב"ם דס"ל דלרבנן אין המצוה במעשה השבתה, אלא המצוה היא במה שאין לו חמץ מחצות, וכמו בשבת דהמצוה היא בשוא"ת במה ששובת, ורק לרבי יהודה הוי מצוה במעשה השבתה (ולרש"י הוי המצוה לרבי יהודה קודם זמנו, ולתוס' לאחר זמנו), א"כ א"צ כלל לאבד החמץ, דבלא"ה מקיים המצוה מחצות במה שאין לו חמץ. אבל להנהו דס"ל דלרבנן נמי המצוה היא במעשה להשבית החמץ, יכול לקיים מצות תשביתו בשבת ע"י שיאסוף ויקבץ יחד הכזית אחרון (עיי' הע' ח) וזורקו יחד לבית הכסא, ויכול לפוררו לתוך מושב בית הכסא שהכלי מצרפם דחשיב כזית אחד (כמבואר בשו"ע סי' תמ"ב סעיף י"א), ומקיים בכך המ"ע דתשביתו, שהשביתו בביעור מן העולם לפני זמנו, וכפי הנראה זהו המנהג היום.

אמנם להנהו פוסקים דס"ל כרבי יהודה, א"כ בע"פ שחל בשבת, שאינו יכול לקיים מצות שריפה ביטל מצות תשביתו, ואפי' לשיטת רש"י (ביצה כז, ב) דכשמאכיל לכלבים מקיים מצות שריפה, שבאכילה הרי הוא מבוער כיליון גמור כשריפה, מ"מ א"א לקיים מצות שריפה בהכי, דבאכילה כדרך הנאתו מודה רש"י דלא קיים מצות שריפה ועיי' הע' לה. ובהגדש"פ מו"ז הלכות בדיקת חמץ (הערה ב' ובמקורות שם) ביארנו דשי' הגר"א דלרבי יהודה קודם זמנו המצוה היא בהשבתה בכל דבר, ולאחר זמנו המצוה בשריפה, וא"כ להגר"א א"ש אף לרבי יהודה שאפשר לזורקו לבית הכסא.

מיהו למה שביארתי במק"א דאף לרבי יהודה אין המצוה בשריפה דוקא, אלא המצוה היא בהשבתה הכי מעולה שיכול להשביתו, ואם יכול להשביתו בשריפה שזו ההשבתה הכי מעולה - מצוותו בשריפה, ואם אין יכול להשביתו בשריפה - מצוותו בהשבתה הכי מעולה שביכלתו להשבית, א"כ א"ש דבשבת שאין יכול להשביתו בשריפה מצוותו בהשבתה הכי מעולה

מוציאו בעצמו או ע"י ב"ב לחוץ לרשות הרבים, ואם אינו יכול לבערו בכיתו וגם אין עירוב, אם אין שם רשות הרבים

שביכלתו להשבית.

אבל יש להסתפק, האם לשיטת רבי יהודה - דמצוותה לכתחילה בשריפה שהוא כיליון גמור - השבתה דאכילה היא השבתה יותר מעולה מזריקה לבית הכסא, מפני שהיא כיליון גמור, אבל בזריקה לבית הכסא אינו כיליון אלא רק משליכו למקום שאבוד ממנו, וא"כ עדיף לקיים השבתה בכזית אחרון באכילה שזהו השבתה היותר מעולה, ואף דלא הוי כשריפה וכמ"ש הע' לה, אבל כיון דבשבת זהו הכילוי גמור שביכלתו לעשות מקיים בהכי מצות תשביתו, נורק לרבנן דמצוותו לכתחילה בהשבתה בכל דבר, ודאי עדיף השבתה בבית הכסא שזהו דרך כילוי מאשר אכילה שהוא כדרך הנאתו. או נימא להיפך, דאף דזריקה לבית הכסא אינו כיליון גמור, אבל היא השבתה היותר מעולה כיון שהוא דרך כילוי, ועדיף מהשבתה באכילה שהיא דרך הנאתו.

ולמעשה נלע"ד בע"פ שחל בשבת, שהרוצה לקיים מצות תשביתו יניח כזית לחם לסוף אכילתו, ולזורקו לבית הכסא, ולכוון לקיים בכך המ"ע, דלרבנן דהשבתתו בכל דבר, בוודאי זו השבתה מעולה, ומצדד אני שגם לרבי יהודה שצריך שריפה הרי שי' רש"י דהיכא דמצוותו בשריפה, לא בעינן דוקא שריפה אלא מועיל נמי להאכיל לכלב, שכלה כמו בשריפה [ובקבורה נמי הוי מועיל אלולא שבקבורה אינו כילוי כמו שריפה שהרי יכולים לחפור וימצאו אותו, וכמבואר ברש"י סוף תמורה (לד, א)], ויש לצדד דשכשזורקו לבית הכסא שבזמננו הוא יורד קרוב לתהום, יש לצדד דבכה"ג זהו כילוי כמו בשריפה, ולא דמי למפרר וזורה לרוח או לים דס"ל לרבי יהודה דכיון דאינו כילוי כשריפה אינו מועיל, דהתם החמץ קיים בעולם ורק שהוא אבוד ממנו ומכל אדם, שגם במשליכו לים הרי מיד אחרי הזריקה עדיין פירורי החמץ צפים על פני המים, ולכן אינו כילוי כשריפה (שבשריפה החמץ גופא מבוער). אבל כאן שמיד יורד עד קרוב לתהום הוא כאילו יצא מהעולם והוי כילוי בשריפה, וא"ש לשייר כזית להשליכו לבית הכסא שאולי מקיימין המצוה לכו"ע כהלכתה במה שזורק לבית הכסא, שאולי לשי' רש"י נחשב כשריפה וכמ"ש.

ובאמת ראוי שכל אחד או כמה בני אדם בשותפות ישיירו כזית מאכילתם להשביתו בבית הכסא ובזה מקיים המ"ע, [ואף שאסור לקיים מצוה בבית הכסא שמגונה הוא (עיין בבה"ל סי' תקפ"ח ד"ה שמע בשם המט"א), שאני הכא דמצוותה בכך

דאורייתא של ט"ז אמה וגם ששים רבוא עוברים כל יום, אומר לנכרי להוציאו לחוץ, ומשגיה שלא יניחו בחצר או כפה אשפה שברשותו, אלא ברשות הרבים^{מא}.

שקיומה הוא גם במקום מגונה], ומצות תשביתו חביבה וראוי לקיימה כמצוותה. וצ"ע שבפוסקים לא מצינו שהזהירו לקיים המ"ע בהשלכה לבית הכסא.

אמנם הבאנו סע' ט שהגה"ק ר' צבי הירש אורנשטיין זצ"ל פירסם דעתו שבע"פ שחל בשבת לא יאכל בע"ש אחר הביעור חמץ, משום שלא התירו לשייר אלא לצורך ב' סעודות לשבת, וא"כ אפשר דה"ה שאינו רשאי לשייר חמץ נוסף כדי לזרוק כזית אחרון, שלא התירו אלא כמה שצריך לאכול, ומה שאינו אוכל אלא זורק אסור לו לשייר, ולשיטתו ע"כ צריך לומר דמקיימין תשביתו בכזית אחרון שאוכל.

ונראה שלשיטה זו כשמגיע לכזית אחרון והיינו שמקובץ ביחד כאחד כזית, עליו לכוון שאוכלו לקיים מצות תשביתו, ואף שדעת הרמב"ם שבאכילה לא צריך כוונה, דברמב"ם הל' חו"מ (פ"ו ה"ג) מבואר שאנסוהו ליסטים ואכל מצה יצא, התם היינו טעמא כדביאר הכס"מ שכן נהנה וכדאמרינן המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה, והיינו דכמו דהעבירה דחלבים ועריות הוא הנאת האכילה ולא שייך בזה מתעסק משום שסו"ס הוא נהנה, כן הקיום דמ"ע דמצה הוא הנאת האכילה, וכיון דהמצוה הוא אכילה דהנאה, לא שייך בזה מתעסק. והאי טעמא שייך רק היכא שהמצוה היא הנאת האכילה, אבל באכילת חמץ אין המצוה ליהנות, אלא להיפך המצוה הוא הביעור, וצריך לכוון להדיא שאוכל למצוה לבער, ולא שאוכל להנאתו. וכ"ז לדברי הגה"ק הנ"ל, אבל עמא דבר כמו שהבאנו לשייר כזית כדי להשביתו ע"י בית הכסא וכמו שנתבאר. מיהו אפשר שגם לשיטה זו מותר לו בע"ש לשייר בריוח לצורך ב' סעודות, ואם אח"כ לא הוצרך לאוכלו בב' סעודות, ה"ה מבער לכזית אחרון ע"י השלכה בביה"כ וכמ"ש. [תשוה"נ ה, קכ"ב; מו"ז ז, ק"ס]

מא. בבית הכסא מבוער לגמרי, ומועיל לקיים בזה תשביתו לרבנן דעדיף מזורק לים [ואולי אף לר"י כדבארנו לעיל הע' מ], ואם מוציא לרשות הרבים ולפני זמן האיסור נמי מועיל, ולכן מוציאו במקום שיש עירוב. וכשיש נכרי ואין עירוב, אם אינו רשות הרבים דאורייתא כמו רחוב ראשי בעיירות גדולות סומכין אנו שזהו כרמלית שאינו אלא שבות, ועל ידי נכרי הוי שבות דשבות

ניקוי השיניים

כח. מנקה היטב החמץ הנשאר בעין מבין שיניו בחתיכת עץ דקה שיכניסנה בחורין ובסדקין, כדי שלא ישאר חמץ דבוק שם, ואחר הניקוי ירחץ וידיח פיו במים, וישפשף שיניו באצבעו^{מב}.

ביטול

כט. בגמר הביעור יהא זהיר מאד לקיים עיקר חובת תשביתו, והיינו לבטל בפה כל חמץ שברשותו, וקורא לבני ביתו ואומר לפניהם נוסח כל חמירא דביטול, וכולם אומרים יחד. ויש נוהגין לומר נוסח כל חמירא ג' פעמים דוקא, ואחר כך

שהותר במקום מצוה. ואף שהרבה פוסקים סוברים שבט"ז אמה לחוד רשות הרבים דאורייתא, על ידי נכרי יכולים לסמוך דשרי במקום מצוה. [תשוה"נ ב, רי"א (כא)]

מב. החובה לנקות השיניים היטב במברשת בערב פסח אחר אכילת חמץ, הוא דבר פשוט. דמשהו נדבק ונשאר בעין בין שיניו, ואם אוכל אחר חצות, מצוי שבולע ממנו עם אכילתו, ועובר לכמה פוסקים באיסור חצי שיעור דאורייתא, וע"כ חייב לנקות היטב. וכן מצאתי אח"כ בדרשות הגאון בן איש חי (ש"א צו סע"ח), שדרש בפירקא לזוהר לנקות השיניים היטב בע"פ, וז"ל, ואחר אכילתו ינקה שיניו בחתיכת עץ דקה שיכניסנה בחורין ובסדקין שבשינים כדי שלא ישאר חמץ דבוק שם, ואחר נקוי ירחוץ וידיח פיו היטב במים וישפשף שיניו באצבעו היטב, דחמץ בפסח במשהו. מעשה באחד שהיה נוזהר הרבה בשמירת המצה בלישה ואפיה ובכל הלכות פסח, והנה בליל פסח אחר שישן, חלם דא"ל אדם אחד אוי לו שאכל חמץ משהו, ויקץ ויתמרמר מאד ויבך בכי גדול וחזר וישן מתוך בכייתו, ויחלום והנה איש מדבר עמו וא"ל זה החמץ שאכלת הוא שנשאר בין השינים פירור קטן חמץ מאכילה שאכל בע"פ בבוקר, ובעת שהיה אוכל ולועס המצה בלילה נפרד אותו פירור מבין השיניים ונדבק במצה ואכלו עם המצה. על כן כמה וכמה צריך האדם

בגמר הביטול אומר ה'יהי רצון' שהבאנו בהגדה של פסח לומר לאחר הביטול^{מג}.

מנחה וסעודה שלישית

ל. מתפללין מנחה גדולה ואוכלין מיד סעודה שלישית בלי מצה ויין^{מד}, רק כגון דגים, תפוחי אדמה וקצת בשר וכדו'. ויש מהדרין לאכול פירות מז' מינים כדי לברך אחריהם ברכה מעין שלש, כגון אם מצויים ענבים, או תאנים ותמרים

לשום לבו בדבר זה ולהזהר בנקוי שניו היטב, עכ"ל. וזה כדברינו ונהניתי. [הגמו"ז ביעור חמץ סע"ז; מו"ז א, נ"ט]

מג. מה שהבאנו לזהר מאוד בביטול ולקרוא לפני ב"ב מבואר בתרוה"ד בלקט יושר (ח"א עמ' ע"ח ענין א). ונהגו לומר נוסח הביטול ג"פ, וכמבואר במשנה פ"ו דמנחות ששאלו בעומר אם חשכה, וענו ג"פ לחזק הדבר. ואומרים גם בשבת היהי רצון שיסודה תפילה שנזכה לזהר ממשוהו חמץ, ושייך בשבת זו יותר מכל ערב פסח. [תשוה"נ ב, רי"א (כב)]

מד. *ציין אמרו טובא גריד, רק לא ידעינן כמה הוא טובא, שו"מ צמ"צ תע"א סק"ז דשתי כוסות היו טובא, וע"ס צצה"ל. וקצת יל"ע למה לא נאסר יין צע"פ כדי שיקיים מצות ד' כוסות לתיאבון, כמו דאסרינן מלה מה"ט. ונהי דגריד, היינו דגריד תאות אכילה, אצל לכאור' צעע הוא צשתי' סל יין. וי"ל צכמה אופנים ולק"מ.

בתוס' ברכות (לה, ב) כתבו שמעט יין אסור לשתות בע"פ מן המנחה ולמעלה, והרבה מותר. ובטור איתא שמותר בין מעט ובין הרבה. ונראה דס"ל להטור דאף שיין 'סעיד' אין במעט כדי למנוע לאכול מצה לתיאבון, ועיקר החידוש שאפילו הרבה שיש בו להשביע, מותר לשתות, שגורר. משא"כ לשיטת התוס' גם סעיד מונע תיאבון, ולא שמענו השיעור בזה, ועיין בזה במ"ב סימן תע"א סק"ז ובביאור הלכה שם. ונראה דמיץ ענבים אין לו דין יין ואינו סעיד, ולא מועיל לענין קידוש במקום סעודה, ומותר לשתותו בע"פ ואין הבדל בין רב למעט. מ"מ אנן דלא נוהגים לשתות יין אלא מיץ ענבים, יש למיץ ענבים חשיבות ופוסט משקין אחרים בברכתו, ויש לברך עליו באמצע הסעודה ועיי' בהברכות כהלכתן או' י"ב. [פו"ע ברכות לה, ב]

שאינם מיובשים^{מה}. ושרים ומזמרים 'אתקינו סעודתא' וכל הזמירות ששרים בסעודה שלישית דשבת, ומברכים ברכה אחרונה.

אמירת פסוקי קרבן פסח

לא. בגמר הסעודה או אחר כך, אומר פסוקי עשיית קרבן פסח ממקרא וכתובים כמו שהבאנו בהגדה של פסח ע"פ נוסח הגר"א זצ"ל, דפרשיות אלו מענינא דיומא - מצות הקרבת קרבן פסח שזמנה בי"ד אחר חצות, ונשלמה פרים שפתינו, ואם אומר בכוונה נחשב כמקריב ממש, ואשרי חלקו. וכשאומר ה'יהי רצון' יתפלל בכוונה שנזכה לעשותו. ובירושלים עיה"ק רבים נוהגין לומר הנוסח אצל כותל המערבי.

מה. כתב במג"א (תמ"ד סק"ב) שאם יש לו בשר ודגים, עדיף לצאת בהם סעודה שלישית מאשר בפירות, והוא הדין ירקות, וע"ש בביאור הגר"א דמשמע שמסכים לו. ואם יש לו פירות ממין שבע דחשיבי לברך עלה מעין ג', עדיף טפי. והנה יש פוסקים דס"ל דבסעודה שלישית לא בעינן פת וכמבואר בשו"ע סימן רצ"א סע"ה. ובטעם הדבר נראה דיתכן לפרש, דהא דבעינן ג' סעודות בשבת ילפינן במסכת שבת (ק"ז, ב) מדכתיב במן גבי שבת שלוש פעמים 'היום', שנאמר 'ויאמר משה אכלוהו היום', 'כי שבת היום לד', 'היום לא תמצאהו בשדה', ויתכן דמהאי דינא לא בעינן פת, וסגי גם במיני תרגימא, והא דבעינן בב' סעודות ראשונים פת לעיכובא וכמבואר בשו"ע סוס"י רע"ד, היינו מדין עונג שבת וכדבעינן ביום טוב ב' סעודות בפת. אבל סעודה שלישית שחייבים בשבת אינה מתורת עונג שבת, אלא משום ג"פ היום, ומתקיים גם במיני תרגימא.

ואפילו לדעת הפוסקים דבעינן דוקא פת, י"ל דהכא סגי. דטעמא דאין יוצאין סעודה שלישית אלא בפת, כדי שתהא סעודה חשובה, אבל כשאי אפשר לאכול פת, כגון בערב פסח שחל בשבת, יכול לאכול סעודה גמורה וחשובה עם דגים בשר ותפוחי אדמה לשובע, ואז באמת היא סעודה חשובה גם בלא פת ויוצאין

תפילת ערבית דליל החג

לב. בערב ימתין מלהתפלל מעריב עד צאת הכוכבים, ולא יקדים, שעלול להביא לידי מכשולות הרבה, ובגמר התפילה והלל חוזר הביתה. והיות שמאחרין להתפלל מעריב בזמנה, ישית ליבו לגמור האפיקומן לפני חצות, ואם רצונו להאריך ולדרוש יעשה כן לאחר אכילת האפיקומן^מ.

נר הבדלה

לג. יכול לברך ברכת 'בורא מאורי האש' על הנר של יו"ט, אף כשיש אור חשמל וההדלקה רק לכבוד, מ"מ יסודו להחשיב הסעודה במה שמאיר בה^מ. [ומותר להדליק נר

ידי חובת סעודה, דחשיבי כה"ג. ומש"כ שיש לשיר זמירות דשבת ככל סעודה ג' אם כן מנהגו בכל שבת, מבואר בסה"ק. [תשוה"נ ב, רי"א (כד); א, רס"ד] מו. אין להקדים מעריב לפני צאת הכוכבים ביום טוב שחל במוצאי שבת, שזה מביא לידי מכשול, שמדמין שכבר קדושת יום טוב, ופקעה קדושת שבת, וע"כ יש לזהר להתפלל מעריב בזמנה. וכן הלל מדינא בזמנה דוקא, כמ"ש בהגדה של פסח, ויזדרז לגמור הכל לפני חצות. ועיין בספרנו הלכות הגר"א ומנהגיו (ס"ק א) מבוכה בזמן חצות. [תשוה"נ ב, רי"א (כו)]

מז. נסתפקתי במוצאי שבת שחל בו יום טוב שאומרים יקנה"ז, אם יוצאין בנר יום טוב, שלדידן מדליקין הנר למצוה וכבוד ולא להתענג שלזה יש כבר אור אלקטרי, ומפורש בפוסקים שצריך נר להאיר דוקא ואפילו לכבוד ולהאיר לא מועיל (כמ"ש בביאור הלכה סימן רח"צ ד"ה נר בשם הפמ"ג ועי"ש), ושמעתי שהעיר כעין זה בספר ציץ אליעזר (חלק י"ד סימן מ"ב) ואינו תחת ידי כאן.

ונראה שאם הנר דשבת לכבוד בעלמא אין יוצאין בו במוצאי שבת, אבל כאן עיקרה שבכך הסעודה חשובה וכה"ג לא נקרא לכבוד רק עדיפי, דהוי לצורך הסעודה שתהא חשובה, וצריך נר המאיר יפה דוקא, וכה"ג יוצאין בו שמצוותה בנר המאיר דוקא בסעודה, שכל חשיבות הסעודה הוא במה שהוא נר המאיר. ואף על פי שהשתא אין צריך לו, מ"מ עיקר חשיבותו הוא במה שראוי להאיר,

נוסף כדי לברך על אבוקה, כיון שמתכוון למצוה להאיר טפ"ח^מ].

עיין ברמב"ם רפ"ה משבת, ושפיר יוצאין בו מאורי האש, ולפי זה יש מקום להקל בזה שהנר יסודו הוא להאיר אף דאינו מדליק למצות הבדלה. (ובמק"א דנתי במוצאי יוה"כ אם מניחים נר מערב יוה"כ לא להאיר אלא להדליק ממנו במוצאי יוה"כ היאך יוצאין כיון שאינו להאיר). [תשוה"נ ב, קס"ה]

מח. ראיתי בספר מעון הברכה שמביא מהגרש"ז אויערבך זצ"ל שתמה כשמוצאי שבת חל בליל יום טוב ומדליקין נר נוסף כדי דליהוי אבוקה, מנלן דשרי ביום טוב, והלוא אינו לצורך ליהנות והוי כנר של בטלה, ומנלן דשרי. ותמוהין הדברים דכיון שמתכוון למצוה והוא להאיר טפי פשיטא דשרי. ואם נפקפק בזה, נוכל להקשות היאך מדליקין נרות הרבה בליל יו"ט כשיש אלקטרי, והלוא יש אור ומדליק רק למצוה. וע"כ כיון שעכ"פ המצוה מן המובחר להאיר יותר שרי, וכן במוצש"ק המצוה באבוקה שמאיר יותר, ולכן מותר ביו"ט. [פ"ע ברכות נג, א]

